№3, 2019

АԤСНЫ АҞАЗАРА

АԤСНЫ АҞАЗАРА ИСКУССТВО АБХАЗИИ ART OF ABKHAZIA
ABKHAZIA SANATI فن أبخازيا KUNST DER ABCHAZIEN

АԤСНЫ АКУЛЬТУРА АМИНИСТРРА АҬЫЖЬЫМҬА

Иҭыҵуеит 1979 шықәса раахыс

ИАНКӘОУ:

Ҳаҵьымба Р. Акультуреи аҟазареи – аҳәынҭқарра иацҳаражәҳәаӷцәоуп 2
Арсалиаԥҳа Е. «Аҿыханҵа – лабҿаба иубо поезиоуп, апоезиа – иуныруа ҿыханҵоуп» 3
Ҷаниа Т. Ӷ-баӷхатәрак 5
Ҷанба Н. Нестори Сариеи 7
Қорсаиаԥҳа С. Иҳәаадоу амузыка 8
Гиульџьан Алҭан. Аиааира 25 шықәса ахыҵразы амарш 10
Павлова Л. Аҟазара иахылҵуа амца 11
Ԥациа Р. ... Аԥсуа культура иагәылжәоу адаҟьа**...** 15
Аҳашба В. Аҭара абаа 18
Ашәԥҳа С. Ажәытәреи аԥсуареи еиҟәыҭхашьа рымамкәа еицуп… 20
Ахԥҳа Д. Аԥсуаа рыкәашара «Шьараҭын» аҭоурых 22
Ахԥҳа Д. Араӡны иалху анапхаҵа 23
Барас Кәыџьба. Ахыҵхырҭаҿ 24

Ацәа иану асахьақәа, аҭыхымҭақәа:

Актәи адаҟьаҿы *– Ромео – Бенар Кове, Џьулетта – Лана Џьапуаԥҳа С. Ҷанба ихьӡ зху Аԥсуа ҳәынҭқарратә драматә театр аҟны У. Шеқспир иӷымҭала иқәыргылоу аспектакль «Ромеои Џьулеттеи» аҿы.*
Аӷбатәи адаҟьаҿы *– В. Г. Арӡынба изку асахьаеилаҧса.*
Ахԥатәи адаҟьаҿы *– Л. Быҭәба иусумҭа «Нарҭаа ретнос».*
Аԥшьбатәи адаҟьаҿы *– Аҳәынҭқарратә аҿар ртеатр.*

Аредақтор хада Геннади АЛАМИА
Аредақтор хада ихаҭыԥуаӷ Гәында АЗЫНԤҲА
Асахьаркыратә редақтор Гарри ДОЧИА
Аҟәша аиҳабы Терент ҶАНИА
Акорреқтор Нонна ҬХӘАЗԤҲА
Амаӡаныҟәгаӷ–акьыԥхьӷы Арифа АҞӘСԤҲА
Компиутерла аиқәыршәаӷ Анжела КЬЕТИАԤҲА
Аусеиҿкааӷ Диана АГӘМААԤҲА

Шықәсыкахь пшьынтә иҭыҵуа анаукатә-популиартә, аҟазараҭҵааратә журнал сахьарк.
Ежеквартальный, научно-популярный, искусствоведческий, иллюстрированный журнал.
Ақалақь Аҟәа, Ажәанба имӷа, аӷны 9. Аҭел.: +7840 226 00 72.
Город Сухум, улица Званба, дом 9. Тел.: +7840 226 00 72.
Akazara.akazara@yandex.ru

РАУЛЬ ҲАЏЬЫМБА, АԤСНЫ АҲӘЫНҬҚАРРА АХАДА

АКУЛЬТУРЕИ АҞАЗАРЕИ – АҲӘЫНҬҚАРРА ИАЦҲАРАЖӘҲӘАҨЦӘОУП

Ихьыԥшым Аԥсуа ҳәынҭқарра ашьақәгылара аҭоурых аҿы аҭыԥ ҷыда ааннакылоит ҳмилаҭтә культура. Ҳажәлар рхәыцра, рыхдырра иузаҟәымыҭхо акакәны иҟоуп алитературеи аҟазареи ирхылҿиааауа, идырҿио адунеихәаԥшра, адоуҳамч. Аха амилаҭ ркультуратә ԥсҭазаара ҵакыдахоит ианхьысҳаха ҿахәҳәагас иҳамоу, ҳжәытәи-ҳҿатәи хьтәы маакыраны ирыбжьоу, зыда ԥсыхәа ҳамам ҳбызшәа. Ҳакәшамыкәша имҩаԥысуа аглобалтә процессқәа рхыԥша-ҕәҕәа ҳа ҳҟынӡагьы иааӡахьеит. Убри аҟнытә, ҳбызшәеи ҳкультуреи рыхьчаразы аҳәынҭқарра иаԥнаҵароуп амеханизм ҷыдақәа. Уажәы сара снапы зҵазҩыз аусԥҟала иаԥҵоуп аҳәынҭқарратә бызшәа амҽхаки анырреи рырҭбаараҿы амҩа ҿыцқәа ылызхша апрограмма аиқәыршәаара знапы иану Акомиссиа. Уи напхгара аиҭоит Аԥсны аиҳабыра рхантәаҩы актәи ихаҭыԥуаҩ Даур Аршба. Излаздыруа ала, акомиссиа аусура иалагахьеит. Хара имгакәа ихнаркәшароуп апрограмма апроеқт. Нас уи ҩаԥхьа сара сусԥҟала ишьақәырҕәҕәахоит. Апрограмма апунктқәа аҳәынҭқарратә бызшәазы азакәан иашьашәалахароуп. Даҽакала, уи анагӡара уадаҩхоит.

Иахьа уажәраанӡа иҳалшо иҟаҳҵоит акультуреи, аҵареи, аҵарадырреи русзуҩцәа рџьабаа агәцаракразы. Маҷк акәзаргьы ирыцҵахеит урҭ руалафахәқәа. Иааиуа ашықәсазы ирыцҵахоит ҩаԥхьа. Ҳалаԥш рхуп ашәҟәыҩҩцәа. Урҭ ацхыраара раҳҭоит русумҭақәа, иалкаау рырҿиамҭақәа рҭыжьраҿы. Аҳәынҭқарратә статус азыԥҵәахеит Ҷлоу иҟоу Б. У. Шьынқәба иҩны-амузеи. Милаҭтә ныҳәак еиԥш имҩаԥысит жәлар рпоет диижьҭеи 100 ш. аҵра. Ҿыц иҭыжьхеит аҳәынҭқарра ахарџьала уи иҩымҭақәа реизга. Сгәанала, ҳкультура аҭоурых аҿы иналукааша хҭысқәаны иҟалеит ҳлитература апатриарх Дырмит Гәлиа, иара убас Кьыршьал Чачхалиа, Омар Беигәаа, Алықьса Лашәриа, Алықьса Гогәуа, Мушьни Лашәриа, Мураҭ Иаҕан, Таиф Аџьба уҳәа рыԥсҭазаареи рырҿиареи ирызкыз аиубилеитә хәылԥазқәа. Маҷ-маҷ акәзаргьы, иҳалшо иҟаҳҵоит асахьаҭыхыҩцәа, ақтиорцәа, ашәаҳәаҩцәа, акомпозиторцәа, ахореографцәа рыпроблемақәа рызбараҿы. Убас хьыӡҳәала аматериалтә дгылара заҳҭаз коллеқтивқәоуп, С. Ҷанба ихьӡ зху ҳаԥсуа театр, аконцерттә зал аартраҿы, зҽаԥсазтәыз ҳҳәынҭқарратә ҳашәаҳәаратә-ҳакәашаратә ансамбль, араионтә хореографиатә еиҿкаарақәа «Ерцахә», «Адац». Аинвестпрограмма ҳхы иархәаны акапиталтә рҽеиратә усуракәа мҩаԥаагеит Аԥсны асахьаҭыхыҩцәа Реидгыла Ацәыргақәҵатә зал хадаҿы.

Аҵыхәтәантәи аамҭазы иҵегь иҵаулахеит, рымҽхакгьы дырҭбааит Аԥсни Нхыҵ-Кавкази ркультуратә еиҿцаарақәа. Уи уаҩ дӡеигәырҕьаша тенденциоуп, избанзар, жьрацәарала, доуҳала иаҳзааигәоу амилаҭқәеи ҳареи ҳаимадара иамоуп аҭоурыхтә дац-ԥашә.

Лассы-лассы Аԥсны имҩаԥысуеит адунеи зегьы аҿы еицырдыруа аоператә шәаҳәаҩы Хьыбла Гьерзмаа лконцертқәа. Уи лбаҩхатәра, леихьӡара дуқәа еснагь ҳалаԥш рхуп.

Аԥсны асахьаҭыхыҩцәа Реидгыла аусура алыҵшәа бзиақәа амоуп. Лассы-лассы ҳтәылаҿи уи анҭыҵи имҩаԥысуа ацәыргақәҵақәа иаҳдырбоит атрадициатә ԥышәа иамоу амч, иара убас аҿар злахәу астильтә ԥшаарақәа рнырра. Аҿар ирымоуп изҿыԥшыша аҟазацәа дуқәа: Валери Гамгиа, Марина Ешба, Тариел Амԥар, Хәыта Аҩыӡба, Стас Иванба, Сергеи Габелиа, Ольга Брендель, Сергеи Ҵәыџьба,

Валентина Хәырхәмал, Батал Цьапуа, уҳәа реицш иҟоу зколорит ҩашьара аҿәым асахьаҭыхыҩцәа, аскульпторцәа. Абиҧаракәа реимадара иарҿиароуп аҵәҟәырҧа ҿыц.

Аихьӡара бзиақәа аанарҧшуеит иара убас Ф. А. Искандер ихьӡ зху Аҟәатәи аурыс драматә театр. Урыстәылатәи Афедерациеи ҳареи ҳаб-жьара имҩаҧысуа ахҭысқәа рмасштаби рҟазшьеи апрофессионалтә мҽхакы рымоуп. Уаҩы игәы иахәартә иҟоуп, Урыстәылатәи атеатралтә ҭара-иуртақәа рҿы аҭара ахьыртцо гәыҧҩык аҟыбаҩ бзиа змоу аҿар. Урҭ рахьтә зыҧсадгьылахь ихынҳәыз, ҳтеатрқәа ирыҭагылазгьы ыҟоуп. Агәеизҳара ҳнаҭоит абаҩхатәра ҷыда змоу ашәа-ҳәаҩ қәыҧш Лера Адлеиҧҳаи, акәашаҩцәа ҿарацәа Қапбеи Тачулиеи қәҿиарала рҽахьаладырхәыз НТВ апрограмма «Ты – супер!». Аҟазареи алитерату-реи ирыбзоураны Аҧсны аӡбахә адунеи зегьы аҿы ираҳауеит. Убас ҩынтәны Аҟәа имҩаҧысыз жәлар-бжьаратәи акинофестивальқәа ирылахәын Ев-ропеи, Азиеи, Африкеи уҳәа рҟынтә еицырдыруа акино азҟазацәа жәаҩыла. Ари Аҧсны ахьыҧшымра аӡыргараҿы шьардаӡа зҵазкуа цәыртҵроуп. Уаҩ игәы иамыхәарц залшом акинорежиссиорцәа ҿарацәа ахьазҿлымҳау Миха Лакрба иновеллақәа иҵәырырго ауаҩышәаратә проблематика. Уи иахьа даара актуалра амоуп ҳаҧсҭазаараҿы.

Иҟаҵоу шмаҷымгьы, иҵегь ирыҕәҕәатәуп аҳәаанырцәтәи ҳдиаспорақәеи ҳареи ҳкультуратә еимадарақәа. Иалыскаарц сҭахуп, Аҧсны аҭоу-рыхтә-культуратә баҟақәа рыхьчаразы ишыҟаҵоу ашьаҿа ҿыцқәа. Акультура аминистррa имҩаҧнагаз аусура иалыҵшәаны, ишьақәыргылоуп абаҟақәа рҳәынҭқарратә ррееестр. Уи шьақәырҕәҕәоуп Аха-да иусҟала. Абаҟақәа рхылаҧшра, рреставрациа ихымҧадатәу азҵаарақәа ируакуп. Иазгәаҭатәуп, хҭыс дуны ишыҟалаз Аҧсуа ҳәынҭқарратә музеи 100 ш. ахыҵра иазкны аиҳабыра рыцхыраарала иахьҭыжьхаз аиллиустрациа ҟаиматқәа зцу альбом. Иара убас ҩаӡара ҳаракыла имҩаҧысит иналукааша асахьаҭыхҩы А. К. Чачба ииубилеи иазкыз аиҧы-ларақәа. Урҭ ирылахәын аҟаза ду ихылтҵшьтра ие-иуоу ауаа нагақәа. Макьана иҳагу рацәоуп акульту-ра аусзуҩцәа рҿаҧхьа. Иҵегь игәцарактәуп ҳадра-матургиа, ҳхәыҷтәы литература, ҳбиблиотекақәа, ҳашколқәа, ҳхәыҷбаҳчақәа, ҳмузыкатә школқәа, ҳмузеиқәа. Аха сгәы иаанагоит ҧхьаҟатәи ҳусураҿы уртқәа зегьы иҵегь азҿлымҳара раҳтап ҳәа.

Ажурнал «Аҧсны аҟазара» аредакциа рҵьа-баа пату рзақәуп ҳауаажәлар, ҳинтеллигенциа, уи тәамҩахә ҟамҵа амаҵ азызуа зегьы ишәзеиҕьас-шьоит агәамч, анасыҧ, арҿиаратә гәеизҳара ду!

«АҾЫХАНҴА – ЛАБҾАБА ИУБО ПОЕЗИОУП, АПОЕЗИА – ИУНЫРУА ҾЫХАНҴОУП»

Дарбанзаалак иҧсҭазаараҿы зник иадам-харгьы Пушкин, Ахматова, Есенин, Некра-сов, Блок, Бродски уҳәа апоетцәа дуӡӡақәа ражәеинраалақәа агәаҳәара ирымҭакәа ҟамлацт. Урҭ зегьы ҩашьарада, аурыс литература аклассикцәа, ажәа агеницәа роуп. Иара убасгьы, дыҟамзар ҟалап Аивазовс-ки, Клод Моне, мамзаргьы Леонардо да Винчи ду, Шиш-кин реицш иҟоу асахьаркыра агеницәа рырҿиамҭақәа ахаан изымбац. Араҟа еиқәысыҧхьаӡаз аҟазацәа зегьы ҳаамҭазтәи аклассикатә ҟазара еиуеиҧшым ахккәа – апо-езиеи аҿыханҵеи рышьаҭаркыҩцәа роуп.

«Аҿыханҵа – лабҿаба иубо поезиоуп, апоезиа – иуны-руа ҿыханҵоуп», – ҳәа иҩуан Леонардо да Винчи. Аҿыхан-ҵеи алитературеи реимадара ахааназгьы, аиллиустра-циатә жанр маҵарала акәмызт ишышьақәгылаз. Аӡәы-рҩы асахьаҭыхыҩцәа хаҭала, алитератураҿы акәын рырҿиара ахыҵхырҭақәа ахьырыҧшааууаз. Урҭ али-тературатә фырхацәа ирырҭоз агәаҳәара иабзоураны, иаҧырҵон рхатәы ҭыхымҭақәа. Апоезиеи аҿыханҵеи, ҳәарада, инагӡаны ихьыҧшым ҟазаратә хккәоуп. Иҳәатәуп, аҭоурых аҿы ишаанхаз еицырдыруа асахьа-ҭыхыҩцәа рҭыхымҭақәа, аха урҭ рлитературатә рҿиара иахьазы иақәнагамкәа ирхашҭны иҟоуп. Иаҳҳәап, Ла-рионови Филонови ражәеинраала ссирқәа, Малевичи, Кандинскии, Анненкови ртеориатә усумҭақәа, Ван Гог исалам шәҟәқәа, Поль Гогени, Марк Шагали равтобиографиақәа уҳәа убас егьырҭгьы.

Батал Цьапуа

Алитературеи аҿыханҵеи, еиуеиҧшым аамҭақәа рзы, ирызхьаҧшуан акыр еизааигәаз апроблемақәеи асиужетқәеи. Асахьаҭыхыҩцәа лассы-лассы иазхьаҧшуеит алитература. Избанзар, урҭ рҽазыршәоит еицырдыруа алитературатә

Жан-Франсуа Милле. *«Марианна».*

рҿиамҭақәа рзы «иллиустрациак» аҳасабала иҟалар зылшо аусумҭақәа раҧҵара. «Прерафаелитцәа» ҳәа изышьҭаз асахьаҭыхыҩцәа лассы-лассы ирызхьаҧшуан Шекспир исиужетқәа, аурыс сахьаҭыхыҩцәа ракәзар – Пушкини, Лермонтови, Толстоии рырҿиамҭақәа.

2019 шықәсазы Аҧсны имҩаҧысит зеиҧшыҟам аҵәыргақәҵа. Уи азкын еицырдыруа аҧсуа шәҟәыҩҩы, асахьаҭыхҩы, Гьаргь Гәлиа ииубилеи. Заамҭазы абаҩхатәра ду злаз уаҩык иаҳасабала, уи насыҧс иман алитератураҿы дыклассикны, аҟазараҿгьы абаҩхатәра злоу сахьаҭыхыҩны аҭоурых аҿы аанхара. Гьаргь Гәлиа сахьаҭыхҩык иаҳасабала, иусумҭақәа ҵәахуп Дырмит Гәлиа иҩны-амузеи аҿи, Аҧснытәи амилаҭтә сахьаҭыхымҭатә галереиаҿи. Уи иаҳзынижьит имаҷымкәа апортреҭқәеи, иажәабжьқәа рзы аиллиустрациақәеи, асахьанҵақәеи. Ааигәа имҩаҧысыз, Гьаргь Гәлиа иаб, аҧсуа литература ашьаҭаркҩы Дырмит Иасыф-иҧа Гәлиа ииубилеи иазкыз аҵәыргақәҵаҿы иҵәырган еиуеиҧшым аамҭақәа рзы асахьаҭыхыҩцәа – Брендель, Сегаль, Аҩӡба, Гагәылиа уҳәа иаҧырҵаз Жәлар рпоет ипортреҭқәа ргалереиа. Урҭ рахьтә зегь реиҳа аинтерес зҵаз иреиуан уи иҧа – ашәҟәыҩҩы, асахьаҭыхҩы Гьаргь Гәлиа иқыцә иарҿиаз иаб ипортреҭ. Ҩашьарада, Гьаргь Гәлиа, ииашаҵәҟьаны, абаҩхатәра злаз шәҟәыҩҩын, сахьаҭыхҩын, апоезиеи аҿыханҵеи рымҩа аихдараҿы.

Еицырдыруа афранцыз, Антуан де Сент-Екзиупери хаҭала дагьышәҟәыҩҩуп, дагьсахьаҭыхҩуп. Исалам шәҟәқәеи, ианҵамҭақәеи, инапылаҩырақәеи реиҳарак рҿы атеқсткәа рыдагьы, асахьақәа рацәаны ирнуп. Иара убас, ҳәарада, уи иманера ҷыдаҿы зегь реиҳа акрызҵазкуа ҿырҧшны иҟоу – «Апринц хәычы» адаҟьақәа рҿы атеқсти асахьақәеи рҿеиҭнырыҧсахлоит, урҭ аки-аки иузеиҟәымҭхо еидҳәалоуп. Екзиупери исахьақәа – хыркәшаӡам, зны-зынла ахәычҭәы усумҭақәа угәаладыршәоит, аха иара убри алагьы гәаҧхарак рыҵоуп. Иара Екзиупери ихаҭа иҩнытҟатә дунеи аҿы асахьаҭыхреи ашәҟәыҩҩреи деимаркуан. Зыҩнытҟа асахьаҭыхҩы иҽиҵәахыз ашәҟәыҩҩы, мамзаргьы зыҩнытҟа ашәҟәыҩҩы дҵәаху асахьаҭыхҩы ҳәа ишьҭан.

Илиа Репин. *«Аиҿахысра».*

Иҟоуп алитературатә хаҿсахьақәа ашәҟәыҩҩгьы асахьаҭыхыҩгьы рырҿиара анырра ӷәӷәа азҭаз. Ҿырҧшыс иааҳгар алшоит Врубель иҿыханҵаҿи Лермонтов ипоезиаҿи Демон ихаҿсахьа иааннакылаз ароль ду. Уи акрызҵазкуа фырхаҵаны дҟалеит асахьаҭыхҩи апоети рзы. Авторцәа аҩыџьегьы рзы ҟазшьарбаганы иҟоуп Демон ихаҿсахьа рҿиаратә лагамҭак аҳасабала агәынкылара. Иаҳҳәап, Лермонтов ипоема «Демон»-и М. Врубель иҭыхымҭа «Итәоу Демони». Иабанӡаҵауло арҧыс игәырҩа, уи илаӷырӡ ахаҳәтҵәҟьагьы кылнаблаазар?! Асахьаҭыхҩы изы алитературатә хаҿсахьа – зегь реиҳа еицырдыруа ҿыханҵатә рҿиамҭаны иҟалеит. Алитературатә хаҿсахьа харҭәаауа, уи аурыс ҿыханҵа ашедеврқәа ируакхеит.

Даҽа ҿырҧшык – еицырдыруа аурыс сахьаҭыхҩы Илиа Репин иҭыхымҭа «Онегини Ленскии рдуель». Ари

Михаил Врубель. *«Демон».*

аусумҭаҿы автор илшеит абжьааҧнытәи аиллиустрациа аҳәаақәа дырҭысны, ихатәы рҿиамҭа аҧҵара. Уи илшеит афырхацәа рыҧсихологиа аарҧшра. Хымҧада иҳәатәуп, Пушкин ифырхацәа аҿыханҵаҿи аиллиустрациаҿи адунеитә сахьаркыратә культура аҿы аҭыҧ ду шааныркылаз.

Иахьатәи ҳаамҭаҿгьы иуҧылоит апоезиеи аҿыханҵеи гармониала реишьашәалара. Шықәсқәак раҧхьа иҭыҵит Аҧсны жәлар рпоет Мушьни Лашәриа ироман «Аџьынџь». Уаҟа иҷыдоу аҭыҧ ааныркылоит, ароман аҿы акрызҵазкуа аҭоурыхтә ҟәшақәа аазырҧшуа ахқәа рыцыҧхьаӡа рзы, асахьаҭыхҩы Баҭал Џьапуа иҟаиҵаз аиллиустрациақәа. Асахьаҭыхҩы илшеит, апоезиатә хаҿсахьақәа аграфикаҿы раарҧшра. Ароман хыцыҧхьаӡа – азеиҧштә гәынкылара зырӷәӷәо, инарҵаулоу метафароуп асахьаҭыхыҩ иҟаиҵаз аграфика. Урҭ реиҳарак, ихазу рҿиамҭақәак раҳасабала, изныкымкәа иҵәыргақәҵан Аҧсни уи анҭыҵи, хәҭак ҵәахуп Аҧснытәи амилаҭтә сахьаҭыхымҭатә галереиаҿы.

«Аҿыханца – жәеинраалоуп, поезиоуп, аха ҿымҭкәа, ажәа аҵымхрааӡакәа, ҧшшәы маҵарала» — ҳәа иҩуан ажәытә поет Горации. Иахьагьы алитературатә фырхацәа аҭыҧ ҷыда ааныркылоит аҿыханҵеи аграфикеи рҿы.

Ельвира АРСАЛИА,
Аҧсны Аҳәынҭқарра Акультуреи аҭоурыхкультуратә ҭынха ахьчареи рминистр

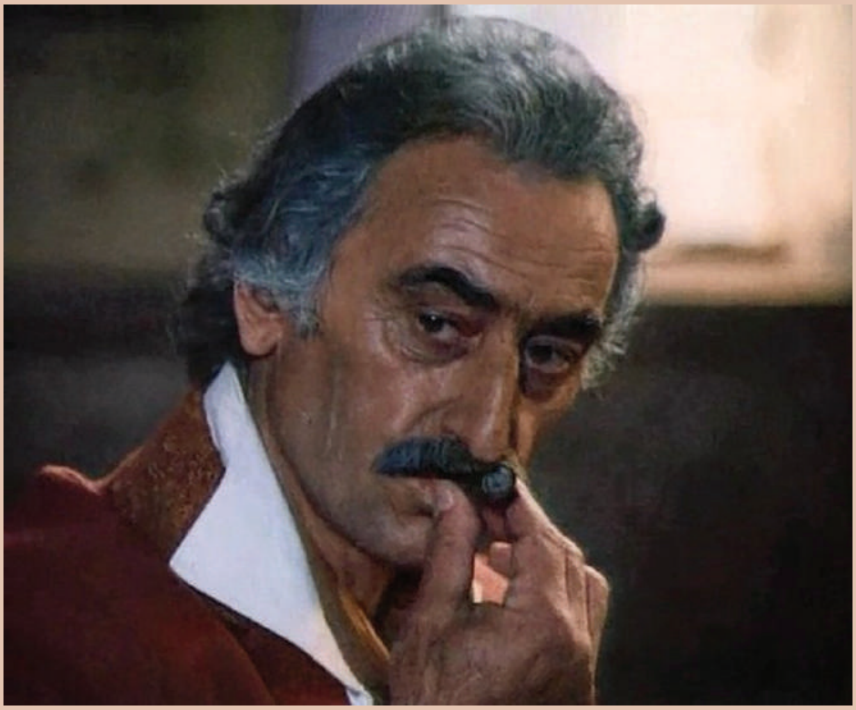

Омашәа избеит уаҟа «Ахра ашәа» зыхьӡ ҳҳәаз акомпозитор итәызшәа иахьалаз, насгьы аопера иазкны аӡрыԥцәа ирзыршоз аннотациаҿы уи аԥсуа жәлар рашәа шакәу ахьарбамыз. Аопера иазыӡрыԥуаз зегьы ари ариа акәын рнапы ззеинырҟьоз…

Аҟазара ду ашҟа Томас Кокосҟьыр имҩа ус имариаӡамызт. Рыцҳарас иҟалаз, уи иахьа иԥсы ҭаӡам. Зыԥсҭазаара иацәымшәакәа, зыԥсадгьыл зхы наҟәҭан изыхьчоз аҷкәын-цәеи аӡҕабцәеи дрылагылан, зны аҕа ихы изацәымцаз иԥызцәа рзы илабжыш каҭәо, даҿеазны аибашьцәа ргәы еиҭихырц ашәа ҳәо дыҟәԥон Томас. Иара иблала ибеит Аиааиреи Ахаҟәиҭреи закәыз. Уи ишьҭнах-уан ирҿиаратә баԥхатәра. Аха Томас иҭахын Аԥсны аҭыхәтәанынӡа ахы иаҟәиҭхарц, аҕа изы ҳаԥсадгьыл ашҟа иҭагалоу амҩа аркы-зарц. Аибашьра ашьҭахьгьы ипатриоттә уалԥшьа наигӡон, лахьынҵас иман аҳәаақәа рҿы дышгылаз аҭахара. Аха иара иԥшра-исахьа: иччашьа, иблаҟәа рыԥшӡара, аҽын-

Ԥ-БАԤХАТӘРАК

– Ашәа ахкы наигӡоит Томас Кокосҟьыр, – лыбжьы мырдуцәакәа, зыхьӡ лҳәоз ашәа рыцҳалшьозшәа, дахӡызааны, гәыла-ԥсыла ирҳханы лыбжьы аагеит аԥсуа радио аҿы аконцерт программа мҩаԥызгоз Елеонора Барцыцҳа. Нас «Ахра ашәа» аҽеааиҭыхны, згәы каҳан иҟоу ауаԥы игәы шьҭнахырц аҭахызшәа, зымҵәыжәԥа змыхәоз аԥсаатә ахьаа рҭәаны, аԥыррахь ахы архарц аҭахызшәа, ашьха ашьапы иаавҵыҭны, адгьыл ахь аԥхара назго амра ашәахәақәа реиԥш ашьҭыҭра иалагеит. Ари ашәа абзиабареи ауаԥреи, аџьбарареи ачҳареи ирашәан. Уи рҳәоит агәи аԥси ирылхны, ачҳареи ахаҵареи рырԥаш аҿы изрыжәны. Зны, интервиук аҿы СССР жәлар рартист Леонид Утиосов ус иҳәеит: «Абжьы маҵара, уи иага иҕәҕәазаргьы, ашәа – иазыӡрыԥуа ихаҿы иазнагаӡом. Абжьи агәи еиҵызароуп». Абаԥхатәра бзиаӡа змаз аԥсуа композитор ду Ражден Гәымба игәаанагарала, ашәа ма гәаҟра дук иахылҵуеит, ма гәырҕьара дук. Ус анакәха – уи зхылҵыз рышьҭыбжь ахазароуп, рдацқәа амазароуп. «Ахра ашәа» – ажәлар ргәынқьбжьы ахоуп, аамҭа хьанҭақәа иргәылсит, ахра иаҿалеит, – иаҿысит, амца акын – иазым-блит, ахы аҟәыркын… иалымҟьеит. Аԥсны иадыруан «Ахра ашәеи» «Ахәра ашәеи» аԥсуаа рҭеиԥәа ирԥышәаган Анцәа ишаԥитцаз. Раԥхьа дара, – ахаҵәа – ишеит, нас – ашәа. Аԥыцьагьы анеидгыла ауп Аԥсадгьыл анеиҟәха. «Ахра ашәеи» аԥсуа хаҵәеи еишьцәа гәакьацәоуп, руаӡәк даныҟамла егьи дҟалаӡом. Абас иҟан азоуп ҳажәлар рашәа аҟазара азҟазацәа дуқәа ихҭакны изрымаз.

Зны сара саҟәшәеит акомпозитор ду О. Ҭаҟҭаҟьиш-вили иопера «Амза амҵарсра» апремиера. Уи мҩаԥысуан Москва, СССР атеатр ду аҿы, 1976 шыҟәсазы. Аопераҿы ариа хада наигӡом СССР жәлар рартист Иу. Гулиаев. кылара, иуаԥышьа, аԥсуа лахҿыхра шимаз иԥызцәа ргәа-ҿы даанхеит. Уи лымкаала дразын, дҟәышын, иԥызцәа дрыхӡызаауан, ахәра знылаз иԥыза адәы дыҟәижьӡо-мызт. Ашәа ахьҳәатәызгьы – ахаҵара ашәа, – асцена дыҟәгылоушәа, иҽыриашаны, илабжыш иҿаҳәҳәы иб-жьы ааиҭыхны аҿынаирхон. Ари аԥыза аҭагылазаашьаҿ-гьы иара иҵын ашәа, даҽа ҭагылазаашьак аҿы иара икын абџьар. Томас иԥшәмаԥҳәыси иареи ахшара бзиа рылахь ианын. Реиҳабы Ҳаџьараҭ Ҭырқәтәыла аҭара далган, уаҟа аус иуеит. Абжьаратәи Алхас аус иуеит Гагра ахадараҿы, Мариа лакәзар – Аҟәа аҟалаҟь ахадараҿы. Урҭ шәаҳәаԥцәам, аха ашәа бзиа ирбоит. Аха ишаҳҳәаз еиԥш, аҟазара ду ашҟа амҩа мариамызт. Диит иара 1943 шыҟәсазы Гагра араион Бзыԥ аҟыҭан. Иани иаби иара идагьы ираазон ԥыцьа аҷкәынцәеи ԥыцьа аӡҕабцәеи. Ран Мариа ашәаҳәара бзиа илбозаарын, лгитара аашьҭыхны арахәыцқәа реилыхра дшалагалак, аҭаацәа ааидтәалан ахуҳәа ашәа шьҭырхуан. Ус ирхыргон усҟан узҵашьыцыртә иҟамыз раамҭақәа аԥсуа ҭаацәаракәа аӡәырԥы: ицон Аџьынцьтәылатә еибашьра, уи ашьҭахь иҟан амлакра, ахьҭа… Аха Кәыта Кокосҟьыр иԥны амлакрагьы ыҟамызт, ахьҭагьы. Аус руан ҭаацәала. Иара исасцәа алаф ҳәо дырцылон, иԥшәмаԥҳәыс –ачуан ахь лҿыналхон. Асасцәа рҟьаф анааҟартцалак, аҭаацәа ирыҳәон ргәы еиҵызхша ашәак рзырҳәарц. Нас ины-ҵакны иаацәыригон аӡәы, ашәа акәзар – асасцәа ыр-гәаҭеиуа, ирлахҿыхуа аҿынанахон. Томас ашкол дан-ҭала инаркны ирҵаԥцәа ирбеит уи аҭараҿы аиԥш, аму-зыкаҿгьы абаԥхатәра шимаз, аха, изыхҟьазаалакгьы, ашкол ашьҭахь Аҟәатәи аиндустриатә ҵараиурҭа дҭа-леит. Иҟалап усҟан аԥсҭазааразы аргылара, атехника,

аагылыхра уҳәа иаҳа иаҭахуп ҳәа ирыԥхьаӡозҭгьы, амузыка аасҭа. Аха Томас амузыкаҿ имаз абаҩхатәра – ибжьы, игәынкылара, ашәа иахылҵуаз агармониа... ҭаха ирҭаӡомызт. Арахь иҩызцәагьы иабжьаргон: аԥсҭазаара амузыкагьы аҭахуп, уца, уҭал амузыкатә ҵараиурҭа! Томас қәҿиарала дрылгоит аҩбагьы. Ашәаҳәаҩ амузыкахь имаз абзиабара иаҳагьы иарҵаулеит дзылгаз аҵараиурҭа. Уи иҩыза бзиа Валери Ҷолариа, ашәаҳәаҩи иареи еицырхыргаз аамҭа, Асовет Еидгылеи уи анҭыҵи ирбаз-ираҳаз дазхәыцны иҩит Томас Кокосқьыр изку ашәҟәы «Ҳара ҳ-Томас, ҳара ҳ-Ҳаџьараҭ» ҳәа ахьӡҵаны. Ари ашәҟәы иамоу асиужет ацашьеи, ашәаҳәаҩ иҟазшьақәа, иуаҩра, иаԥсуара аазырԥшуа асахьаркыратә хархәагақәеи аԥхьаҩ иарҳәоит Томас аԥсуа музыкатә культура иаԥсоу ҵеины дшыҟаз. Изхысҳәааз, аԥсуа шәаҳәаҩы, Гнесинаа рыхьӡ зху, Москватәи арҵаҩратә-музыкатә институт данҭалоз адкыларатә комиссиа дшеилыркааз атәы еиҭаҳәо, ашәҟәы автор иҩуеит: «Дҳаракын, деиҿкаан, маҷк иааигын, деиқәан, ахьшьыцба абла ихан, аԥаҵа еиқәаҵәа змаз шьха-уаҩын...». Аха аинститут дҭазҵаҵәҟьаз ибжьи имузыкатә баҩхатәреи роуп.

Зыӡбахә ҳамоу аҵараиурҭа данҭаз уи ашәаҳәара далагеит Станиславскии Немирович-Данченкои рыхьӡ зху атеатр аоператә спеқтакльқәа рҿы. Уи ирепертуар иалан Моцарт иопера «Фигаро ичара», Доницетти иопера «Дон Паскуале», Верди иоперақәа «Травиата», «Бал-Маскарад» рҟнытә аоператә партиақәа. Абарҭ зегь рыла уи Урыстәыла аҳҭнықалақь дадыруа даныҟалоз аамҭазы, Аԥсныҟа иԥхьеит. Аԥсадгьыл – ԥсадгьылуп, араҟагьы даҭахын ашәаҳәаҩ.

Томас Кокосқьыр аусура далагоит аԥсуа жәлар рмузыкатә культура ибзиаӡан издыруа, Аԥсны жәлар рартист, акомпозитор Уасил Царгәыш напхгара зиҭо Аԥснытәи Аҳәынҭқарратә ашәаҳәаратә-акәашаратә ансамбль асолистс. Арҭ ашықәсқәа иҟарҵаз рацәоуп аԥсуа жәлар рашәақәа апропаганда рзыҟаҵаразы, адунеи ахьынӡанаӡааӡо ҳажәлар рмузыкатә культура ахьӡ-аԥша ашьҭыхразы. Урҭ ашықәсқәа рзы Аԥсны акультура аминистр, ашәҟәыҩҩы, аҵарауаҩ А. Аргәыни ансамбль анапхгаҩы У. Царгәыши аԥсуа жәлар рашәақәа рансамбль рыманы, абас уҳәар ауазар, адунеи иахысит. Ашәаҳәацәа напеинҟьарала ирыдыркылон Москвеи Ленингради, аҳәаанырцәан – Германиа, Венгриа, Египет, Судан, Нигериа, Мадагаскар, Мали, Болгариа... Захьынџьара иқәыҩуан аԥсуа музыка, Томас Кокосқьыр иҩызцәеи иареи рыбжьы, захьынџьара апланета иазааигәахон иԥсабаратәыз, бжьы рацәала еиласаз, ажәлар маҷ рдоуҳа ду иалҵны иаауаз ижәлар рашәақәа. Хашҭра ақәӡамызт ашәаҳәаҩ изы Франциатәи агастрольқәа, Монте-Карло ақәгыларақәа, А. Чачба инышәынҭра абара.

Абраҟа иаазгарц сҭахуп Томас дызлахәыз ансамбль Сириатәи Арабтә Республика ахь ацара иадҳәалоу А. Аргәын агазеҭ ианиҵаз истатиа аҟнытә сахьак. «1979 шықәсазы Сириа аҳҭнықалақь Дамаск имҩаԥысуан Адунеизегьтәи ацәыргақәҵа... Сириа анапхгара излаӡбыз ала, араҟа ирыхәаԥшуан уахь инапхьаз атәылақәа зегьы рашәақәа рфестиваль. Асовет Еидгыла ахьӡала, афестиваль ахь инашьҭын аԥсуа жәлар рашәақәа рансамбль. Томас Кокосқьыри Борис Амҷбеи афестиваль аҟны иахәҭоуп ҳәа инарыгӡаз ашәа – «Суриа Хабибати» («Сириа – сара сыбзиабара ауп») ҳәаны ианалга, зықьҩыла арабцәа ршьапы иқәгылан еинырҟьон»...

Иҟалап усҟан аӡәгьы игәы иаанамгозҭгьы акыр шықәсқәа рышьҭахь, Аԥсны иҟаз аибашьра ашьҭахь, аԥсуааи ақырҭқәеи жәҩанк аҵаҟа еицынхашьа рымам ҳәа ӡбаны Аԥсны азхаҵаразы Урыстәыла иаднакылаз ақәҵара аҿырԥшала ижәытәӡоу акультуратә традициақәа еиқәырханы измоу Сириатәи Арабтә Республикагьы иазханаҵап ҳәа Аԥсны ахьыԥшымра. Ибзиазаарын аԥсуаа р-ансамбли Томаси рымшьҭа, мыцхәы ихаазаарын урҭ уи адгьыл иазынрыжьыз ашәақәа, иӷәӷәазаарын агәбылра.

Томас Кокосқьыр имузыкатә ԥсҭазаара ҳаналацәажәо, хымԥада иаҳгәалаҳаршәоит раԥхьаӡатәи аԥсуа опера «Аламыс» аҿы ашәаҳәаҩ иааникылаз ароль. Аопера авторс даман Аԥсны зҽаԥсазтәыз аҟазара аусзуҩ, аԥсуа жәлар рыԥсҭазаашьа, рҭоурых бзиаӡан издыруаз, рҵас-рҟазшьа еилызкаауаз аурыс композитор Дмитри Шведов. Ари аопера асценахь анагара иаҭахын акымкәа-ҩбамкәа арҿиаратә мчқәа. Сара иахьеиԥш исгәалашәоит ҳажәлар рмузыкатә ԥсҭазаара иҵегь ашьҭыхра хықәкыс иҟаҵаны ари аопера ақәыргылара иамаз ахылаԥшра. Усҟантәи, Апартиа Аԥснытәи аобласттә комитет актәи амаӡаныҟәгаҩ Б. Адлеиба хҭацәырак шааҟалалак, ихы шхаз аԥсуа театр ахь дцон, арҿиаратә коллеқтивқәа еизганы драцәажәон, ргәы азыҟаиҵон... Уи – аопера иацыз асимфониатә оркестр напхгаҩыс дамамызт акәымзар, егьырахь аопера қәҿиарала ицарцаз иҟаимҵоз акгьы ыҟаӡамызт. Араҟа есҽны еиқәшәон усҟантәи аамҭаз еицырдыруаз ашәаҳәаҩцәа: Л. Логәуа, А. Аҩӡба, И. Нарманиа, В. Чақьмачиԥа, Б. Амҷба, З. Ҳалуашь, Ж. Бумбуриди, Н. Лагутина, Т. Ҟолбаиа... ҳәарас иаҭахузеи, Томас Кокосқьыр раԥхьа днаргыланы. Уи инаигӡон Ҭемыр ипартиа. Томас ибзиаӡан еиликаауан ароль хада ахәаԥшцәа ргәаҿы иаанхартә анагӡара иаҵанакуаз, уи амузыка аҳаракырақәа рахь ушьҭызхуа хьтәы мардуанын. Ииашоуп, абаҩхатәра ду змаз адирижиор А. Ҳагба напхгара зиҭоз асимфониатә оркестр аҿы уи, Томас, инаигӡахьан Чаиковски иопера «Иоланта» аҟнытә алирикатә баритон зҭахыз Роберт ипартиа, Бородин иопера «Аҳәынҭқар Игор» аҟнытә ихадараз апартиа, аха «Аламыс» аҟнытә Ҭемыр ипартиа – зынӡаск даҽакын. Ҭемыр аԥсуа ҟазшьақәа змаз, зыхьӡ-зыԥша бзиаз, ихатәраз ауаа дреиуан. Томас иԥышәа инаҭахьаз адраматәии авокалтәии хархәагақәа рыла иааирԥшыр акәын ажәлар зызхәыцуаз, раԥхьагылара зылшоз ауаҩы ихаҿсахьа. Абраҟа иҳәатәуп: Томас иахь азыӡрыҩцәа ирымаз агәыӷра наӡеит.

Томас Кокосқьыр иԥсҭазааратә мҩа ҭызҵаауа дарбанзаалакгьы изгәамҭар ҟалаӡом акы: уи шәаҳәаҩ дук иаҳасаб ала ажәлар ргәахьы дназгаз ашәақәа раасҭагьы акино ауп. Иҟалап агха сыхьуазаргьы, аха уи агәра умгар ҟалаӡом «Хҭарԥа шкәакәа» зыхьӡу афильм аҿы инаигӡаз Ҳаџьараҭ ироль ашьҭахь иара иоуз агәалаҟареи ажәлар рҿы акино азҟазак иаҳасабала иаҭәашьаз азхаҵареи уанрызхәыцлак. Иҟаҳҵар ҳалшоит абас иҟоу алкаа: ашәа азыӡрыҩцәа ирзынижьит ибжьы, ахәаԥшцәа – ахаҵа иаша иԥшра. Уи ҩ-баҩхатәрак имазаарын.

Терент ҶАНИА,
ашәҟәыҩҩы

НЕСТОРИ САРИЕИ

(Н. Ешба лгәалашәарақәа рҟынтә)

Лакоба изы исымоу хәыҷтәы гәалашәарақәоуп. Уи данбаандаҩыртәуаз сара аҩбатәи акласс аҿы стәан. Усҟан сабгьы дбаандаҩыртәит, ҳара ҳзыҩназ ауадақәа ҳардәылырцеит. Сара ибзиаӡаны дысгәалашәоит, илымҳа аҩнытҟа арҳага акәу, акы аман. Иара илымҳақәа ибзианы ираҳауамызт. Амала, зны-зынла, маӡала иақәнагам акы анырҳәоз, уи ибзианы иаҳауан (дпышәарччоит). Изларҳәо ала, иара даара иҳалалыз, ауаҩы инаалашьа иақәшәоз, зыхшыҩ ҵарыз уаҩын. Саб исзеиҭеиҳәон, схаҭагьы ааигәа агазеҭ аҿы сапхьеит, Сталин Амшын Еиқәахь ҧсшьара иаараан, уи иҭархаразы аҽазышәара ыҟазшәа Бериа аинсценировка шеиҿикааз. Лакоба идыруан, Бериа хымҧада ҩысҭаарак шыҟаиҵоз, убри аҟнытә, ихаҭагьы дҭахар шалшоз шидыруазгьы, Сталин диҵырымшәо иааигәа дыҟан. Иагьиашаҭцәҟьаны, ихысит... Уи ашьҭахь Бериа зынӡа акгьы зхараӡамыз ауаа ахара рыдҵаны ашьра рыҟәиҵеит.

Сара саныхәыҷыз, атеатр азааигәара иҟаз асасааирҭаҿы ҳанхон. Лассы-лассы шаҳаҭс саман Нестор Лакоба Аҟәа аҧшаҳәахьы дышцәырҵлоз. Иаразнак ауаа икәшаны акы аиҭаҳәара иалагон, иччон, алаф рҳәон. Усҟан, ҳаҧсҭазаараҿы зегьы бзиахаӡозшәа агәаанагара ҳаман. Атеатр аҿы иҳаман аҭыҧ маӡа, уантәи ҳара ҳрыхәаҧшуан аҭыҧантәиқәеи гастрольла иааууаз артистцәеи рспектакльқәа зегьы.

Зны, ныҳәак аҽны, Лакоба иаҧхьа ҳақәгылон. Усҟан сара актәи акласс аҿы аҭцара сҵон. Зегьы жәеинраалакжәеинраалак ҳрыҧхьон. Сара исыҟәшәеит абас еиҧш иҟаз аҵәаҳәақәа: «Но сегодня ярче и чудесней, веселей, звучней и сильней, льются наши радостные песни, песни юных сталинских детей».

Лакоба егьырҭ зегь реиҧш, дгыланы инапы еиниҟьон, дышҧагәырғьоз! Абзиарақәа рацәаны иҟан. Иҟан ажәлар рзы аҵьабаа збоз ауаа бзиақәа. Избанзар, изакәыз усҟан Аҧсны?! Нестор Лакоба усҟан ирацәаҩӡаны аҧсуа ҿар еиуеиҧшым азанааҭқәа роуртә еиҧш аҭцаракәа рахь ишьҭит. Еиуеиҧшым аҟазацәа ҟаларц азы. Урҭ рхыҧхьаӡараҿы дыҟан сара сабгьы. Уи Бақәы далгеит аекономист изы ауниверситетҭә курс. Аҭцара даналга ашьҭахь, ҳәара аҭахума, егьырҭ зегь реиҧш, сабгьы Аҧсныҟа дхынҳәит. Аҭцара ҵаны Аҧсныҟа игьежьыз ирылан саб иашьа Грышьа Ешбеи Доминика Фоминиҧҳаи, анаҩсан еицырдыруа хирургны иҟалаз.

Асасааирҭаҿы ҳахьынӡанхоз, Лакоба есҽны даҳбон. Еиҳарак аҧхын, есхәылбыҽха неиааира аҧшаҳәахьы ддәылҵлон. Атеатр аҧхьа иҟан акаҳуажәырҭа хәыҷык. Исгәалашәоит, ҽнак зны, есымшеиҧш, ауаа идеизаланы идҭәалан. Иара даара, дaараӡа бзиа дырбон. Ирацәаҩӡаны уи абзиабара иақәӡит. Избанзар, Бериа иранаимыжьит уи, иҭаирхеит аҧсуа милаҭ, аҧсуа культура еиззырҳараны иҟаз зегьы. Ҳара иаҳҳәалоит иахьа: «Иабацеи ауаа? Иабаӡи аразра захьӡыз? Иабаӡи зегьы?» Аилкаара уадаҩуп. Даараӡагьы угәы еиланаршуеит.

Анаҩс иааит 36-тәи ашықәс. Бериа Лакоба данилга ашықәс. Лакоба неилых ҟамҵакәа зыжәлар бзиа ирбоз уаҩын. Ахаан исхашҭуам, ҳара ашколхәыҷқәа, аҩбатәи акласс аҿы итәаз, ҳани ҳаби ҳрыцны, аӡын, асы... Ажәлар мшынҵас игазгон. Адәыҕба данааҭырга, аҟьызҟьызбыжькәа... Қарҭынтәи иааууаз адәыҕба Кьалашәырынӡа акәын иахьныҟәоз, уи нахыс ма машьынала, ма шьапыла ицатәын... «Амашьына, маҧ!» — рҳәеит зегьы еицҿакны. Ҏеыҧсахуа, рнапы дықәыргыланы дрыманы ицон. Нас, атеатр афоие аҿы дыкҿан... Шаҟа аамҭа дыкҿаз аҟара, убри аҟара, еихсыӷь рымаӡамкәа инеиуан ажәлар. Инеиуаз, иҵьабоз, рыҵьабашьа зегьы азгәаҭаны, акинолента ианырҵон, избанзар, нас иалагеит аҭакрақәа... дырбаандаҩын сара сабгьы.

Усҟан сара схәыҷын, Сариа дысгәалашәаӡом. Аха иҟалахьан аинтерес зҵоу хҭыск, дукатс Қарҭ аус анызуаз. Ари ҟалеит 1954–1955-тәи ашықәсқәа рзы. Берией Сталини раамҭа ықәҵхьан, аҭааҵәара салалахьан, Қарҭ сынхон. Адукатцәа ҏееиҭныҧсахло иҷаҧшьон. Иааиуаз ауаа иреилҳаркаауан арзаҳалқәа шыҩтәу, иахьнагатәу.

Дааит ҧхәыск. Даара зықәрахь инеихьаз аӡәлакәызшәа збеит аҧхьа, аха нас ишеилкаахаз ала, 35–40 ш. дреиҳамызт. Ешба шсыжәлаз анеилылкаа, Сариеи лареи шеицҭакыз, илзааргоз ахлымӡаахқәа ртәы сзеиҭалҳәеит. «Лҿахәы анылҿырхлак ашьҭахь, рнапы дықәҵаны акәын дшааргоз, лхы дахәомызт, ҳара акы ҳазлыхәозар ҳәа ҳҽазаҳшәон. Избанзар, ҳаргьы лара лҭагылазаашьа аҩызаҵәҟьа ҳаман, зегьы ҳхацәа, ҳашьцәа, ҳабацәа ирҿагылоз ақьаад ҳнапы аҭаҳҩырц ҳдырҳәаҵәон. Сариа лҟынтә ирҭахыз, Лакоба ажәлар драҕоуп, Сталин ишьразы аҽазышәара далахәын ҳәа ақьаад лнапы аҭаҩра акәын. «Бнапы аҭаҩ, мамзар быҷкәын даҳшьуеит» ҳәа ларҳәеит. «Ишҧа нас, ари иҩыза аб изыҳәан, аҧагьы дгәаҟгәышьааит», – ҳәа аҭак ҟалҵеит Сариа. Лыла ишабоз лыҷкәын хәыҷы иеихсны дыршьит. Лара акакала лыҩгәыҧхәыкгьы ҿырхит. Анаҩсан, сара дaараӡа саҭамзааит, аха аҧаҭлыка ршны... ашок илоуз дахыҧсааит. Абри ак заҭцәык ауп Сариа лзы издыруа сара. Хаҭала лареи сареи ҳзеибадыруамызт, аха дыздыруаз ражәақәа рыла, Сариа даараӡа иҧшӡаз ҧхәысын, Несторгьы иҕәҕәаӡаны бзиа дылбон.

Ианитцеит Нодар ҶАНБА.
Москва, 2011, 2014 шш.

ИҲӘААДОУ АМУЗЫКА

«Амузыка — ҟазара мацаразам, ари наука дуззоуп!»

Хьыбла АМҶПҲА

Амҷба Хьыбла Гьаргь-ипҳа 2017 шықәса инаркны Германиа Акомпозиторцәа реидгыла далахәуп. Хьыбла амузыка ҳатыр ахьақәыз аҭаацәараҿы илызҳаит. Аиҳабацәа амузыка даара бзиа ирбон, иагьырдыруан иара, ҷыдала, аклассикатә. Аҭаацәараҿы иааидтәаланы 3–4 быжь рыла ашәа еицырҳәалон. Лаб иашьа Борис Амҷба – Аҧсны Жәлар рартист, еицырдыруа операте шәаҳәаҩуп. Хьыбла лашьа аскрипкаҟны дыхәмаруан, лара афортепиано аҟны. Ари адуҽт асимфониатә оркестр аҟны асоло нарыгӡон, изныкымкәа Аҧснеипш, уи анҭыҵгьы аконкурсқәа рыҟны аҧхьахәқәагьы ргахьан.

Хьыбла амузыка аҩра далагеит 7 шықәса анылхыҵуаз. 7–8 шықәса анылхыҵуаз илҩыз аҧҵамҭақәа роуп ашьҭахь лкомпозициақәа «Санраиз» («Амра агылара»), авальс «Фарфалла» («Ахьычпаҵыр») шьаҭас ироузгьы. Лхатә музыкатә архив еиднакылоит шәкыла аудиофаилқәеи анотатә нҵамҭақәеи.

Амузыкатә рҿиара данаҿыз лара амузыкатә школ аҿгьы аҵара лҵон, афортепиано акласс ала амузыкатә школи Аҟәа ақалақь амузыкатә ҵараиурҭа аекстернати дрылгеит. Амузыка инаваргыланы Хь. Амҷпҳа хшыҩзышьҭра алҭо далагеит аҭҵаарадыррагьы. Убас ара лҵара хыркәшаны, агерманҭҵаареи кавказҭҵаареи рзанааҭ ала ауниверситет дҭалеит. Москва УАР (РАН) Абызшәадырра аинститут аҟны адиссертациа лыхьчеит, анаҩс адоқторантура далгеит. Иахьа Германиа Афедеративтә Республикаҟны Аҧсны Аҳәынҭқарра Адәныҟатәи аусқәа рминистрра Азинмчы змоу Ахаҭарнакс дыҟоуп. Абраҟагьы амузыка аанылмыжьит.

Шықәсқәак ҵуеит шьҭа акомпозициа гәцаракра азуны аус адулара далагеижьҭеи. 2017 шықәсазы Германиа Акомпозиторцәа Реидгыла Иреиҳаӡоу Ахеилак аӡбамҭала Акомпозиторцәа Реидгылахь дрыдыркылеит. Ари Аидгыла аизгақәа рыҟны 35 инарзынаҧшуа лкомпозициақәа ркьыҧхьит. Урҭ рызегьы еиуеипшым аамҭақәа рзы илҩыз, анаҩс афортепиано, авокал, асаксофон, асимфониатәи акамертә оркестри рзы ииагаз афортепианотә версиа шьаҭас ирымоуп. Лкомпозициақәа жәпакы Германиа, Урыстәыла, Аҧсны – Ахәыҷқәа рыхьчара амш иазкыз агәыҳалалратә концертқәа рыҟны, Берлин Урыстәылатәи Афедерациа Аҵхаражәҳәарҭаҟны имҩаҧысуаз аконцертқәа рҿы, Стеинуеи Ҳаус есышықәсатәи аконцертқәа рыҟны, иара убас Германиеи Европеи имҩаҧысуаз жәларбжьаратәи аконгрессқәа рҿы еиуеипшым амузыкарҳәаҩцәа инарыгӡахьеит.

Амузыкатә ҧҵамҭақәа, еиҳарак, иҩуп аклассика, аџьаз/блиуз ажанр ала. Урҭ рғырак Германиа Акомпозиторцәа реидгыла асаит аҟны лара лдаҟьаҿы икьыҧхьуп:

http://www.komponistenlexikon.de/komponisten.php?id=1665&name=amichba&vorname=khibla.

2018 шықәса нанҳәа мзазы Пицунда Аҧсны Аҳәынҭқарра ахортә капелла инанагӡеит Хь. Амҷпҳа лкомпозициа «Blessing» («Ақәныҳәара») (сахь. напхгаҩыс даман – Нодар Ҷанба, дирижиорс – Аҧсны Жәлар рартист Нора Аџьынџьал, солистцәан: Елена Маркова, Нугзар Какалиа). Англыз бызшәала иҩу атеқст авторс дамоуп Ульиана Обыночнаиа – Берлин инхо апоет, лара лмузыказы имаҷымкәа атеқстқәа лыҩхьеит.

«Blessing» Аҧсны иазку, англыз бызшәала иҩу рапхьатәи хортә пҵамҭоуп.

Хь. Амҷҧха дахьыҟазаалак, усмҩаҧгатәык аҟны дыҟоума, конференциак далахәума, Аҧсны иазку аинформациа алартҵәара иамоу атҵакы дазхәыцны, еиуеипшым абызшәақәа рыла далацәажәартә алшара лымоуп.

Аха абри аан агәра ганы дыҟоуп, зегь реиҳа еилыркаауа бызшәаны ишыҟоу амузыка. Лмузыкатә рҿиамҭақәа рзызырҩцәа угәы зырҧшааура аххәаақәа рыҩра ианалагалак, европаа Аҧсны ахсаалаҟны апшаара иалагоит, усгьы иҟалахьеит, - азызырҩцәа руаӡәык «Blessing» азы сыпсҭазаара саналтҵлак абри сзашәырхәа ҳәа даҳәеит. Ари, ҳәарада, апхьаҟагьы арҿиара угәы азтанатҵоит.

«Амшын аҭоурых» – абас ахьӡуп уажәааигәа Калининград аконцерт аҟны адунеи аҿы еицырдыруа асаксофон архәаҩы Вероника Кожухаровеи Калининградтәи афилармониа аоркестри инарыгӡаз акомпозициа. Аҧҵамҭа дирижиорс даман Урыстәыла Жәлар рартист, аҟаза Виҟтор Бобков. Ари акомпозициа Б. Шьынқәба ироман «Ацынтҵәарах» данапхьа ашьҭахь илҩит. Автор излалҳәо ала, аҩымҭаҟны иҟоуп абас ажәақәак:

«…Нас уара уаҳа акгьы узгәамҭаӡазаргьы, акы умаҳаӡазаргьы, ҳтәыла иаҿыкәыршоу амшын умбакәа ҟаломызт. Иумацәажәаӡеи иара? Акгьы уанамҳәаӡеи?...» Абар, ароман илнаҭаз анырразы Хьыбла илҳәо: «Арҭ аҭыпқәа сраҩсны санцоз, абри ацыптҵәаха аасгәалашәон есқьынгьы. Нас зны абри снарҩит, «иснарҳаит», ишыҟалалац еипш, ихианы исзааит «Амшын аҭоурых» амелодиа (афортепиано аверсиа – 2012 ш., асаксофони аоркестри рзы аверсиа – 2018 ш.).

Аҧсуа музыкаҿы ари жанр ҿыцуп – «Кавказское танго» ахьӡуп. Танго асериа («Nostalgia», «Elegance», «Caucasian Tango») аҟнытә – ари ахпатәиуп, танго аритм ала иҩуп, кавказтәи амотивқәа алатҵаны.

Хь. Амҷҧха лмузыка зегьы кавказтәи аҷыдаҟазшьақәа рытҵаӡам ҳәа илыпхьаӡоит, апрофессионалтә музыкарҳәаҩцәа лкомпозициақәа зегьы урҭ аҷыдаракәа шанырбаалогьы.

«Испаниатәи асеренада» (англыз теқст У. Обыночнаиа илҩит), италиатәи «Тарантелла», «Аамҭа ацкәашара» алаҭын ритм амоуп (ҩ-роиальки арахәыцтә инструментқәа роркестри рзы), румба, венатәи аклассикатә вальсқәа хәба афортепианои аоркестри рзы .

Германиа еицырдыруа авокалистцәа изнықымкәа урыс бызшәала лара лажәақәа рыла инарыгӡахьеит абарҭ аҧҵамҭақәа: «Аҧсуа романс» – Аҧсны зхы ақәызтҵаз, аҧсадгьыл ахьчаҩцәа ирызкуп (рапхьаӡа иналыгӡеит аконкурсқәа рлауреат Наталиа Нежинскаиа, Берлин, 2017 ш.), «Аацын», (инанагӡоит атрио «Кураж», урҭ аҧсышәалагьы атеқстқәа рыцуп, авторс дамоуп – Аҧсны Жәлар рартист Борис Амҷба), «Аелегиа», Аиааира агимн «Глориа» (ахори аоркестри рзы), аҵьазтә композициақәа «Берлинтәи ақәа», «Мрагыларатәи амелодиа» (рыҩбагьы англыз бызшәа атеқст авторс дамоуп У. Обыночнаиа), «Midnight Bluse Muse», «Sunshine, Breeze and Walking» уҳәа уб. егь. Бзиа илбо анемец поет Л. Фиурнберг иажәақәа ирылхуп иара убас ароманс «Deine Seele ist ein Lied» («Бара ҩнытҟала ашәа беипшуп»).

Лассы-лассы «акино амузыка» ҳәа иазгәарҭало аинструменталтә музыка ажанр ала иаҧылтҵахьеит акомпозициақәа маҷымкәа – аоркестртә пиесақәа: «Аацын», «Ҭагалан», «Аҧырра», уахь иналатҵаны «Амшын аҭоурых», «Мрагыларатәи амелодиа», «Санраиз» («Мрагылара») уҳәа уб. егь. Гәҭакык лымоуп – илҭахуп знымзар-зны лаҧҵамҭақәа акино аҿы хархәара роуа иҟалар.

«Амузыка – ҟазара мацараӡам, ари наука дуӡӡоуп! Иара алингвистика излеипшу даара ирацәоуп. Уигьы егьигьы зхатәы традициақәа змоу, акгьы згым (иназоу) системақәоуп. Ари зегь раасҭа иуниверсалтәу, ацәанырра зтҵоу уаҩытәыҩсатә бызшәоуп,» – абас лҳәоит зусура хада инаваргыланы амузыкеи аҳәынтқарратә усуреи реиҿыбаара зылзыршо Хь. Амҷҧха.

Светлана ҞОРСАИАПҲА,
аҟазаратҭцааҩ

Гиулҵьан АЛҬАН (ҬАИМАЗ)

Ҭырқәтәыла еицырдыруа ашәаҳәаҩ. Иахьа уажәраанӡа аҧсуа-адыга доуҳатә культура иазааҧсо, гәык-ҧсыкала амаҷ азызуа дреиуоуп. Ҷыдала иаҳҳәозар, ҳмилаҭ ашәақәа ҳаамҭазтәи агьама рыҭаны рзырграҿы, адунеи аларҵәараҿы лылшарақәа рацәаӡоуп.
Гиулҵьан Алҭан аҧсуа бызшәа шылзымдыруагьы, лаҧсуа шәаҳәара уи анмырҧшӡакәа, баҩхатәра ҳаракыла ҳажәлар рашәақәа адунеитә зыӡырҩцәа агәбылра рызцәыргара насыҧны илыҧхьаӡоит.
Гиулҵьан Алҭан диит 1976 шықәсазы Сҭампыл ақалақь аҿы. 2005 шықәсазы қәҿиарала Сҭампылтәи аконсерваториа далгеит. Уи аахыс, лашәақәа реизгақәа (CD дисккәа) 7 ҭлыжьхьеит. 2011 шықәсазы иҭлыжьыз «Гәынеф» зыхьӡу альбом еиднакылоит аҧсшәеи адыга бызшәеи рыла иаҧҵоу ашәақәа. Адыга бызшәеи аҧсшәеи рыдагьы, Гиулҵьан лырҿиараҿы 10 бызшәак лхы иалырхәоит. Адунеи еиуеиҧшым аҭәылақәа рҿы аконцертқәа мҩаҧылгоит. Аҧсны Аҳәынҭқарра даҭәылауаҩуп.
2018 шықәсазы, Аҧсны аиааира 25 шықәса ахыҵра аҳаҭыр азы амарш ажәақәеи амузыкеи аҧҵаны, ҩ-бызшәак рыла (аҧсшәеи аҭырқәшәеи) иҭалҩит, иналыгӡеит. Гиулҵьан Алҭан цәыббрамза 23, 2019ш. рзы Аҧсны Аҳәынҭқарра Ахада Рауль Ҳаџьымба иусҧҟала, Аҧсуа жәлар ркультура аӡыргараҿы лылшамҭақәеи лџьабааи рзы, Аҧсны Аҳәынҭқарра зҽаҧсазтәыз артист ҳәа ахьӡы ланашьоуп.

ABHAZYA 25.Yıl MARŞI

Sohum'da güneş doğar
Aydınlanır gezegen
Biz omuz omuza
Topraktan doğarız

Bizim için öldüler
Gagra Sohum Lata'da
Halkımız özgürdür
Kanımızsın Abhazya

Zafer bizim
Dönsün dünya
Canlar ülkesi Abhazya
Zafer bizim
Dönsün dünya
Direniştir Abhazya

25.yılda
Tüm halklar bir arada
Tek bir yumruk oldular
Yaşasın tüm Kafkasya

Nartların kor ateşi
Kalbimizle yanıyor
Halkların kardeşliği
Abhazya'da yaşıyor

Zafer bizim
Dönsün dünya
Canlar ülkesi Abhazya
Zafer bizim
Dönsün dünya
Kanımızsın Abhazya

Söz-Müzik: Gülcan ALTAN

АИААИРА 25 ШЫҚӘСА АХЫҴРАЗЫ АМАРШ

Амра гылоит Аҟәантәи,
Иарлашоит аҧсабара.
Ҳажәҩахыр еибыҭаны,
Ҳадгьыл ҳахылҵит ҳара.

Рхы ақәырҵеит ҳара ҳзы,
Хәыҷла дула ҳарҧарцәа.
Ҳажәлар рхы иақәиҭуп,
Ҳшьа уалоуп ҳ-Аҧсынра!

Аиааира ҳгеит!
Адунеи шанхеит!
Ҳаҧсы зыҿҳәароу Аҧсынра!
Аиааира ҳгеит!
Адунеи шанхеит!
Ҳазықәаҧароуп ҳ-Аҧсынра!

Ҩажәеихәбатәи ашықәса,
Ҳажәларқәа еицуп абра.
Иҭаҷкәымны иҟалеит,
Нагӡара ақәыз ҳаешьара!

Нарҭаа рхәышҭаара амца,
Ҳара ҳгәаҿы ибылуеит.
Ҳажәларқәа реиашьара,
Ҳ- Аҧсынраҿы иеизҳауеит.

Аиааира ҳгеит !
Адунеи шанхеит!
Ҳаҧсы зыҿҳәароу Аҧсынра!
Аиааира ҳгеит!
Адунеи шанхеит!
Ҳазықәаҧароуп ҳ-Аҧсынра!

Ажәақәеи амузыкеи: Гиулҵьан АЛҬАН
Аҧсшәахь аиҭага: Оқҭаи ЧКОТУА

Аԥснытәи Асахьаҭыхыҩцәа Реидгыла 80 шықәса ахыҵит

Лиудмила ПАВЛОВА,
Урыстәыла Асахьаҭыхыҩцәа
Реидгыла алахәҩы, аҟазараҭҵааҩы

АҞАЗАРА ИАХЫЛҴУА АМЦА

Аԥсны аҟазара аҭоурых ду амоуп. Апрофессионалтә ҟазара хацыркхеит Алеқсандр Чачба-Шервашиӡе ирҿиарала, иара инахыс аҿиара иалагеит игылаз аҟазацәа рабиԥарақәа. Сынтәа Аԥсны Асахьаҭыхыҩцәа реидгыла 80 шықәса ахыҵуеит.

Аиубилеи инақәыршәаны Аԥсны саҭаара – ари сколлегацәеи сареи ҳаибабара, урҭ рапҵамҭа ҿыцқәа рбара мацара акәӡам хықәкыс иамаз – абарҭ амшқәа ихалдыршеит адунеи зегьы ирылаҵәаны иҟоу атематикатә ныҟәаракәа ҳәа изышьҭоу, арт-туризм (асахьаркыратә туризм) ахархәарала аусеицуразы ҳазҭагылоу аамҭазтәи алшара ҿыцқәа раарԥшра.

Абас ахы акит аҟазара адунеи аҟны агәаанагаракәеи аартракәеи рҭуризм амҩа. Ҳныҟәаракәа раан ҳамҩаԥызгогьы Аԥсны Асахьаҭыхыҩцәа реидгыла ахантәаҩы Витали Цьниа иоуп.

Ауаа рыхдырраҟны астереотип шьақәгыланы иҟоуп амансарда хьшәашәаҟны аус зуа асахьаҭыхыҩцәа ари ҳдунеи иатәӡамшәоуп ишыҟоу ҳәа. Рапхьа ҳазҭааз аҟаза Виссарион (Сергеи) Ҵәыцьба истудиагьы иаргьы роуп. Аиашазы, «абзазаратә маҭәахәқәа» дшырзыҟоу умбар ауӡом. Иара идунеихәаԥшра бзиаӡаны ианыԥшуеит иусумҭа «Арҿиаҩи амузеи» аҟны: асахьаҭыхҩы қәыԥш акы дшаргәамҭуа убоит (автор ихаҭа шиакәу агәҩара уоуеит), амольберт аҟнытә деилашәаны уи дизыԥшуеит зцәа ссир хту аԥҳәыс; асахьаҭыхҩы иҟазарҭа ҕаруп, адашьма цәыжәжәа, асқам ачеиқәаҭцәа хык ықәуп... Сергеи Ҵәыцьба иусумҭақәа рцәыргара даҿнатцы, ҳара аҟаза иальбом ҳагәылаԥшуа ҳҿынаххеит, зҭаарала дыхҭамкқәа, ирҿиара аҿахәы иара иаҳарҳәап ҳәа ӡбаны.

Парнас ашьхахь ихаз имҩа шьаҿашьаҿала, избаны дызнылаз акоуп: Аҟәатәи асахьаҭыхратә студиа, Иа. Николаӡе ихьӡ зху Қарҭтәи асахьаҭыхратә тҵараиурҭа, Қарҭтәи Аҳәынҭқарратә сахьаҭыхратә академиа, аҿыханҵа афакультет (далгеит 1972 ш.). Идиплом қәҿиарала ихьчаны Сергеи Ҵәыцьба шықәсык Санкт-Петербург Асахьаҭыхратә академиаҟны аҭҵара иҭон, Е. Моисеенко иҟазарҭаҟны.

Аԥсныҟа даныхынҳә, Аҟәатәи асахьаҭыхратә тҵараиурҭаҟны рҵаҩыс аусура далагоит. 1976 ш. СССР, Аԥсны Асахьаҭыхыҩцәа реидгыла далахәхоит, иаԥҵамҭақәа Урыстәыла, Қырҭтәыла асахьаҭыхымҭақәа ргалереиеи асахьаҭыхратә фондқәеи иаархәо иалагеит.

Асахьаҭыхҩы ипеизажқәа рыҟны ашәыгақәа ҩнытҟала ижжаӡа ирхылҵуа амца ҳаргьы иаҳнырууеит. Ирҿиамҭақәа рҟазшьеи ртемпераменти ҳдыршанхан, уажәы асиужетқәа маӡас ирыҭоу рыҭаххырц ҳаҿуп: ажәытәзатәи алегендақәа рфырхацәеи аҭыԥхацәа шьахәқәеи – зны иҵьашьахәқәоуп, даҽазны атрагедиа рнубаалоит («Аҩыза ипортрет»). Аритм, аԥшшәы, аҵәаҳәақәа реилазаара аԥҵамҭа гәылнаршәоит. Аха иҟоуп Сергеи Ҵәыць ирҿиара зегьы иазеиԥшу, иҭцоуроу, гәыҕрак узҭо аҭакы. Идунеихәаԥшра атәы ҳҳәозар, хаҭалатәи агармониа аҟынӡа анеира алшоит: аиныимшәареи аиҿагылареи раанкылара, аԥцамҭақәа игәеизырҳагоу рцәаҩа дазнеиуеит азныказы ҟалашьа змам ҳәа угәы иззаанаго – аибакапанреи аинырнаалареи рыла. Зҿлымҳара ду ауҭартә иҟоуп иара асахьаҭыхҩы играфикагьы.

Иванба В. «*Аԥсырт*».

Анаҩс ҳхы хоуп Баҭал Цьапуа иҟазарҭахь – зынӡагьы амансарда хьшәашәа иеиԥшӡам, иара дууп, илашоуп, гьамала еиҿкаауп, иҟоуп аԥсшьарҭа ҭыԥгьы, ашәҟәқәа зҭагылоу ашьқаԥгьы.

Ари асахьаҭыхҩы петербургтәи аҟазаратә школ дахысит (1986 шықәсазы далгеит Атеатри, амузыкеи, акинематографиеи ринститут асахьаҭыхратә-ақәыргыларатә факультет). Аҟәҿиаракәа имаены акыр аус иухьеит С. Чанба ихьӡ зху Аԥсуа ҳәынҭқарратә драматә театр аҟны. 2003 шықәсазы ихҭан «Адыгеиа зеаԥсазтәыз асахьаҭыхҩы» ҳәа ахьӡ, 2009–2010 шш. рзы Аԥсны АР-еи Урыстәыла АР-еи дрылахәылахеит.

Пкьын А. *«Акаҳуа».*

Аԥсны асахьаҭыхыҩцәа, 1992–1993 шш. аибашьра атема рзеиԥшны иҟалеит, иара Аԥсны аԥсабара гәакьа атема еиԥш.

«Аусумҭа «Абырг» зҩит изныкымкәа избахьаз, нас уаҳа даасхамыштуа сгәалашәараҿы иаанхаз, исзымдыруаз ауаҩы иԥстазаара аҟнытә хаҭала избаз хҭысҟаак рышьҭахь», – иҳәеит автор. Асахьа дануп знапаҟны аҭыс зку, зхы еилаԥсаз ахаҵа, абри зегьы убла хызкуа апеизаж аԥшшәқәа ирылубаауеит –ара ажәлар ргәаҟра ду ҟазарыла дақәшәаны иааирԥшит аибашьра ахаҿсахьала.

Тематикалеи цәаҩалеи Баҭал Цьапуа иҟазара патриоттәуп, афырхаҵара аҭоуп уҳәар ҟалоит. Аԥсадгьыл абзиабара агәылсны иаауеит жәлар репос амотивқәа рыла иҩу асериа, (60 усумҭа еидызкыло), «Аԥсуа каприччио» – «Аԥсуа поезиа антологиа» иалалаз аҵәааратә сахьаҭыхымҭақәа рцикл ду.

Баҭал Цьапуа иҟазара ахкқәеи ажанрқәеи рымҽхак дууп: асценографиа, ашәҭаҭәы, ажьира, аҿыханҵа, ахархәааратә графика – ари зегьы гәцаракра аҭаны, инҭырҳәыцааны аҭҵаара иаԥсоу акоуп.

Аха ҳамҩаԥгаҩ Витали Цьниа шьҭа ҳирццакуеит: аԥхьаҟа иаҳзыԥшуп иуникалтәу аԥсуаа рабџьар аиҭашьақәыргылара знапы алаку Ҭемыр Зиҳариа ирҿиара. Ашәарах рцәала ихҟьоу аҭҳы аҟны аҳәақәа, аҟамақәа, асақәа рыҿқәа цырцыруа икнаҳауп. Ҭемыр Зиҳариа уажәы иҟазарҭаҟны ауасҭеишәа дадгылоуп, аусура даҿуп. Аҭҳаҟны икнаҳауп амзар «Абџьар – ахацәа рабџьар» адаҟьақәа (ажәытәҳаахыс аԥсуаа рхы иадырхәоз абџьар зну), ажәытәҳатәи артефактқәа шьаҭас измоу Ҭемыр Зиҳариа, Баҭал Цьапуа, Елызбар Какаа, Едем Коҕониа равтортә усумҭақәа.

Ҭемыр Зиҳариа иара убас дрызҿлымҳауп аетнографиатә материалқәа, уажәы иаҳирбоит иколлекциаҟнытә аԥсуа ҳәсақәа рхы иадырхәоз ажәытә кәадырқәа. Амилаттә ҟазара абзиабара рныԥшуеит зегьы: атрадициатә культура дшазыҟоу, инапкымҭақәа аус шрыдиуло, иԥышәа иҭаҩцәа ишрымеидо уҳәа уб.егь.

«Ари... баша ҳәызбоуп», – иаҳирбоит даҽа шедеврк, зхәы чаԥоу, композиттә техникала иаԥҵоу. «Аԥсуа ҳәызба» аколлекциазы Ҭемыр Зиҳариа 2017 шықәсазы ианашьан Акультуреи аҭоурых-культуратә ҭынха ахьчареи рзы Аԥсны Аҳәынҭқарра аминистрра апремиа «Ашықәс азы иреиҕьу асахьаҭыхҩы».

Ҳныҟәара аҩбатәи амш алагеит аԥсуа керамист, аскульптор Лала (Валентина) Хәырхәмал лҭаара ала. Асасааирҭаҟны аинтериер амаҭәарқәа инарываргылааны ара исасуеит Аҟазара: авторә керамика хкылеи жанрлеи еиуеиԥшымкәа, аграфикатә сахьақәа... Аҟаза акакала аҵәыргара даҿуп ишьаркыцырку (глазурованные) адекоративтә саанқәа. Аскульптор лырҿиамҭақәа ирҟазшьоуп адекоративтә ҟазараҟны шамахамзар иуԥымло аҿыханҵареи аԥшшәырацәареи.

Лала Хәырхәмал Н. Николаӡе ихьӡ зху Қарҭтәи асахьаҭыхратә ҵараиурҭа, Қарҭтәи аҳәынҭқарратә сахьаҭыхратә академиа далгеит 1970 ш.; лырҭаҩцәа

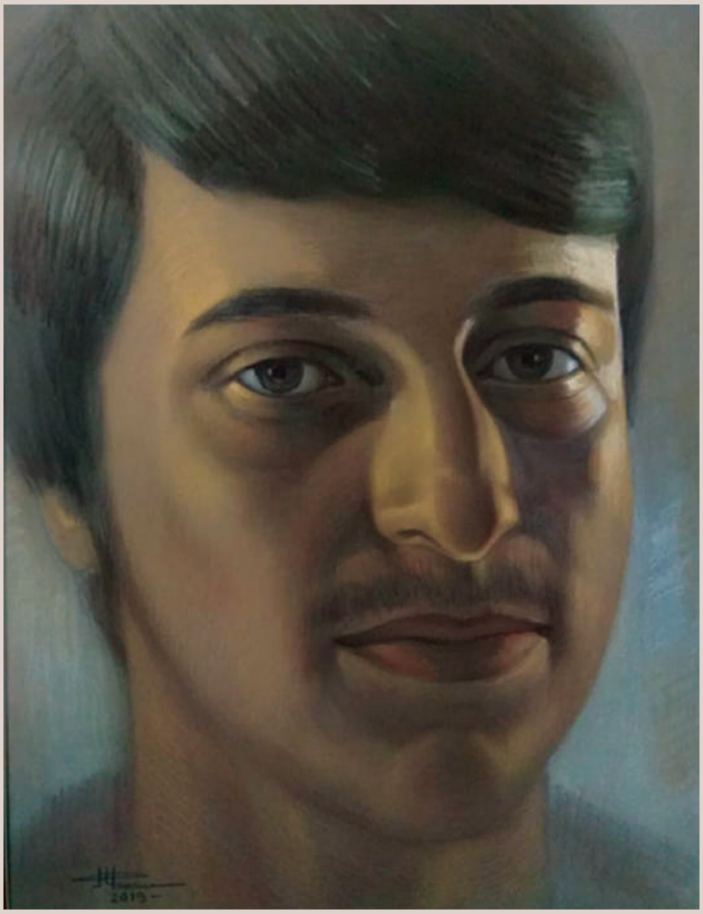

Чхамалиа Р. *«Аҷкәын ипатреҭ».*

рахьтә далкааны ихьӡ лҳәоит А. Г. Какабаӡе. Иланашьоуп Д. И. Гәлиа ихьӡ зху Аҳәынтқарратә премиа, иара убас лӄазаразы егьырҭ аҳамҭақәагьы. Нышәапшьлыхӡамкәа, ашьақар – карамель цстҳәақәа ирылхушәа лнапаҿы илкуп аҳәыҷқәа рфигуракәа. Арҭ аҳәыҷқәа рыцсы ҭоуп уҳәап, аҳәыҷра ссир агәыкра зҿыҵәу рхырҿҟәа еихачҷо! Лала Хәырхәмал бзиа илбо атемақәа ируакуп аҳәыҷқәа ртема. Адунеизегьтәи аҵәыргақәҭаҟны Вильниус 1979 шықәсазы Латвиатәи Арҿиара аҩнаҟны иаԥҵаз «Аҿыбӷаҟаза хәыҷқәа» аихьӡара аман, даара иргәаԥханы ирыдыркылеит.

Абри аӄазарҭа анаҩс даҿа ҟазара хкык ахь ҳаиасуеит. Ельвира Арсалиа 18–19 ашә. рызтәи аԥсуа милаттә маҭәеи аҳәса рышәҭаҭәи реиҭашьақәыргылаҩ лаҳасабала Аԥснеиԥш, Урыстәылагьы дырдыруеит. 2013 шықәсазы Мадина Аргәыни Алеқсеи Шервашиӡеи лареи авторцәас измаз афильм «Акәымжәыуаа» Сҭампыли Гамбурги идырбан. 2014 шықәсазы Канна (Франциа), афестиваль «Аурыс тҵхы» аҳәаақәа ирҭагӡаны иҵәыргақәҭан амилаттә шәҭаҭәы аколлекциа.

Мықәба З. *«Абырг».*

Ельвира Арсалиа Уфатәи атехнологиатә институт амаҭәа адизаин афакультет далгеит. Аус луан Аԥсны Асахьаҭыхыҩцәа реидгыла Аҵәыргақәҭатә зал хада адиректорс. Ашәҭаҭәы асахьаҭыхҩы иаҳасаб ала аус луан иара убас Аԥсуа ҳәынтқарратә драматә театр аспектаклькәа рықәыргылараан. Аԥснытәи Аҳәынтқарратә университет аҟны асахьаҭыхратә кафедраҟны рҵаҩыс дыҟоуп. 2014 шықәса инаркны Аԥсны Аҳада иусԥҟала Аԥсны аҳәынтқарра акультуреи аҭоурых-культуратә ҭынха ахьчареи рминистрс дҟаҭоуп.

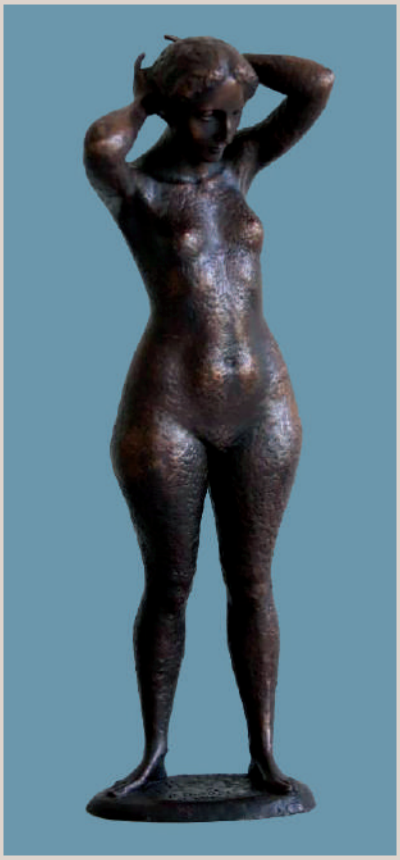

Цьениа В. *«Аԥҳәыс».*

Ельвира Арсалиа авторс дызмоу аетностә шәҭаҭәы хаҭалатәи аҵәыргақәҭақәа аартын 2003, 2004, 2006 шықәсқәа рзы Аӄәа. Акультуратә цсҭазаараҟны иналукааша хҭысны иҟалеит лыпроект «Амизанҭқәы». 2011 ш. лара ҷыдала иазлырхиеит Аԥсны Аҳәынтқарра Аҳада иҟны иҟоу Аҳаҭыртә ҟарул аротазы Ҷыдалатәи ашәҭаҭәы, абҵьари аксессуари авторс дрымоуп Ҭемыр Зиӡариа.

Абрантәи амшын аԥшаҳәаахьы ҳҿынахеит. Ус, Амҳаҵьырқәа рбаҟагьы ҳнадгылеит. Ари амонументалтә скульптура авторс дамоуп Геннади Лакоба. «Амҳаҵьырқәа рбаҟа аҵәырҵра ҳазыԥшуижьҭеи акырҭцуан. Ари аскульптура – ишәу, ҟазара дула инагӡоу аԥҭцамҭоуп», – ҳәа дахцәажәоит Витали Цьниа.

Геннади Лакоба Қарҭтәи аҳәынтқарратә сахьаҭыхратә академиа далгеит 1974 ш., Аԥснытәи АССР зеаԥсазтәыз сахьаҭыхҩуп, Аԥсны Асахьаҭыхыҩцәа реидгыла, Белоруссиа, Иунеско асахьаҭыхыҩцәа Жәларбжьаратәи рассоциациа дрылахәуп, Урыстәылатәи асахьаҭыхратә академиа ҳаҭыр зқәу алахәылоуп.

Икаҳаз, аха ихьамҭуа аҿуаҩ иҳаҿсахьа нагӡоуп аметалл еиқәаҭцәа иалхны, иара зықәгылоу ашьхаҳаҳә ҟаԥшь иалху апостамент амшын символра азнауеит. Аҿуаҩ даҭцахеит зымчқәа еиҟарамыз реидыслараҟны, аха ижьышәа ӷәӷәақәа реибархҳара аиҿагылараҟны ахьамҭреи агәкамҳареи рымч бзиаӡаны ирныԥшуеит. Иҿы акәзар, лакә цстәушәа, ҭҩа змамкәа иқәылаз аӷацәа аҭцанарҟьацып уҳәап. Ари зегьы аҭоурых адаҟьа еиқәаҭцәақәа еихырцсаҟьо ҳнаргәыланагалоит.

Аԥшаҳәаҟны уажәы ҭынчроуп, ауаа рацәа аныҟоу, аԥхын, ара зегьы даҿакала иҟоуп. С. Ҷанба ихьӡ зху Аԥсуа ҳәынтқарратә драматә театр аԥхьа зегьы еицырдыруа амиф грифонқәа рӡыршә аҟны есымшеиԥш, хьаада-баада ихыҿҿо аӡы акаҭәара иаҿуп. Атеатр ахыбра аԥхьатәи аҭӡы ҭҟаны иҭагылоуп икәалыкәаҵьо, иҵьазлыху Аԥсны атеатр акҭиорцәа дуқәа рыскульптуратә портретқәа. Урҭ авторс дрымоуп ҳамҩапгаҩ Витали Цьниа. Аӄаза ду, ауаҩы аамысҭашәа, аҳаангьы аҳцәыргара иашьҭам.

Витали Цьниа диит 1949 шықәсазы Аԥсны, Аҷандара ақыҭан. Далгеит А. К. Чачба ихьӡ зху Аӄәатәи асахьаҭыхратә студиа, Иа. Николаӡе ихьӡ зху Қарҭтәи асахьаҭыхратә ҵараиурҭа, Қарҭтәи аҳәынтқарратә сахьаҭыхратә академиа, аскульптура афакультет. Ианашьоуп Д. И. Гәлиа ихьӡ зху Аҳәынтқарратә премиа, Урыс-

Воуба Д. *«Аԥсуа ԥҳәыс лхаҿсахьа».*

тәылатәи асахьаҭыхратә академиа аҟнытә амедаль «Иаԥсоу изы», В. И. Суриков ихьӡ зху ахьтәы медаль, Аԥсны, Урыстәыла Асахьаҭыхыҩцәа реидгылаҟәа дрылахәуп, Жәларбжьаратәи Акультуреи Аҟазареи Ракадемиа алахәылаҩ-корреспондентуп.

Аԥсны Асахьаҭыхыҩцәа реидгыла Ахантәаҩы Витали Цьниа Аԥсны анапхгара рыцхыраарала акыр шыҟәса раахыс Аԥсни, Аҩадатәи Кавказ, Урыстәыла, Украина уҳәа, асахьаҭыхыҩцәа рырҿиаратә еимадараҟәа рырҕәҕәара, рырҿиара дацхраауеит.

Аԥсны аҟазацәеи ҳареи ҳаибардырра иацҵо, уи рызбахә ҳаиҳәеит иара убас иналукааша аԥсуа график (аиллиустрациаҟәа зцу хышә шәҟәы инареиҳаны авторс ирымоу), Аԥсны зеаԥсазтәыз арҵаҩы Зоиа Цьынцьалԥҳа. Аҵыхәтәантәи аамҭазы ацәыргаҟәҵаҟны иҵәыртцуеит зҿлымҳара зуҭаша, зхатә хаҿра змоу Заур Мыҟәба играфика.

Валери Багаҭелиа – абаҩхатәра змоу аҟаза, шамахамзар иуԥымло исым атехникала инагӡоу ауарҳалҟәа равтор. Инарылукааша сахьаҭыхҩуп – Витали Ҟацәба, аҿыханҵаҩ, атеатртә сахьаҭыхҩы. Зхатә стиль шьаҟәзыргылаз, амодернизм шьаҭа змоу рҿиаҩуп Руслан Габлиа.

1980-шыҟәсҟәа раахыс ацәыргаҟәҵаҟәа ирылахәхо иалагеит аграфик Руслан Чхамалиа, абстрактгә тыхымҭаҟәа равтор Беслан Лашәриа, еизааигәоу аԥшшәҟәа рыла зҟазара шьаҟәзыргыло Нодар Ҵәыцьба. Аԥсуа сахьаҭыхратә ҟазара иаҵагылаз абиԥара ҿыц ахь иаҵанакуеит – Андреи Амԥар, Асҭанда Адлеиба, Аԥшьа Ҳагба, Диана Хынҭәба.

Асахьаркыратә ныҟәараҟәа раан иаҳбаз, иҳаҳаз, иҳауз аҳамҭаҟәа – Аԥсны аҟазара иазку альбомҟәа, ҳәарада, иаҳхадырштран иҟаӡам абри атәыла хәыҷы аҟны ишыҟоу ганрацәала еиларсу, ибеиоу аҟазара. Сгәы иаанагоит, аԥсуа сахьаҭыхратә еиҿкаара хара имгакәа, адунеи зегьы аҟнытә арт-туристцәа радҧхьаларазы амаршрутҟәа рызхәыцра иалагоит ҳәа, убрахь иналаҭаны шәачатәи атур-фирмаҟәагьы.

Еиҭалгеит Ҭамила АРЫШԤҲА

Цьынцьал З. *«Аҟәа аԥшаҳәа».*

Рита ЦАЦИА,
акино аҭоурыхҭҭцаaҩ

...АԤСУА КУЛЬТУРА ИАГӘЫЛЖӘОУ АДАҞЬА...

95 шықәса рапхьа еиҿкаан рапхьаӡатәи аҳәынҭқарратә аԥсуа киностудиа «Аԥскино».

Архивтә қьаадқәа изларҳәо ала, рапхьаӡатәи аԥсуа ҳәынҭқарратә кинофабрика еиҿкаан 1924 ш. октиабр мзазы, аха Аԥснытәи акино иадҳәалоу азҵаарақәа уаанӡагьы иқәгылахьан.

Идыру рапхьаӡатәи аԥсуа метраж аҭыхрақәа мҩаԥган 1911 ш. Зызбахә ҳәоу АО «Ханжонкови и Ко» рҭыжьымҭа «Кавказтәи агеографиатә очерки» Аишьцәа Пате рфирма иҭнахыз ахроникатә лента «Аестонцәа Аԥсны рынхара 50-шықәса ахыҵреи» иазкыз аҭыхымҭа ауп.

Акиноҭыжьра иадҳәалоу аусқәа рхыҵхырҭа ԥшаатәуп Нхыҵ Кавказ, 1914 ш. Схы иасырхәоит 1914 ш. ианвар 21 азы агазеҭ «Отклики Кавказа» №16 ианылаз астатиа. Иаазгоит Гь. Зиӡариа ишәҟәы «Ареволиуциа ҟалаанӡатәи аԥсуа интеллигенциа рышьақәгылашьа» (Аҟәа, 1979 ш. ад 250) аҟнытә, уи астатиа ианылаз ацитата:

«...Казалось, кинемо должен был оказать большую услугу в деле действительной фотографии удивительных, многообразных проявлений своеобразных особенностей жизни горцев Кавказа, но на деле театр мимики пока оказывает обратную услугу, извращая и преподнося публике все то, чего нет и не было в жизни горцев...». В литературе авторы сознательно допускали предвзятые взгляды в описании жизни горцев, «кинемо же воспользовалось горцами, как более сенсационным материалом, ему нет дела до точности копирования передаваемого события или происшествия». «Учитывая весь нежелательный вред превратного освещения биографии жизни горцев и желая дать русской публике более точные сведения, доступные зрительному ощущению», группа интеллигентов Северного Кавказа «нашла желательным инсценировать выдающиеся творения народного эпоса». Вместе с тем было признано «возможным и необходимым инсценировать» исторический роман из абхазской жизни Д. Данилевского «Прометеево потомство». Роман из последних дней независимости Абхазии. С этой целью решили обратиться к крупным фирмам России или же заграничным через издателя журнала «Мусульманин»» в Париже.

Сара сзы сыззыԥшӡамыз џьшьарахеит астатиа автор ихьӡ – Армавиртәи арҵаҩы Симон Басариа. Уи инеиҳаны, иара идын, ари аҩыза ақәыргыламҭа аиҿкаараазы агәаҳәара шыҟоу ирдырра «аҵара дуӡӡа» змоу ашәҟәыҩҩы Гьаргь Шервашиӡе, уи иахь аҳәара ҟаиҵон «ижәытәӡатәиу аҵасқьабзқәа зегьы азгәаҭаны ашьхауаа ркульт ареставрациа азуразы иақәнагоу азгәаҭара аирбаразы». Жәаҳәарада, астатиа аинтерес дуӡӡа аҵоуп. Ҳкиностудиа ҭоурыхла, ашьаҭа анакыз убри астатиа анҭыҵ нахыс ауп ҳәа иԥхьаӡазар ауеит. Саланагаланы мыцхәы мҳәакәа, иазгәасҭар сҭахуп, иара акьыԥхь абеижьҭеи 105 шықәса шҵуа! Иҳалшома ҳара иахьа уи атема иадҳәалоу азҵаарақәа ықәыргыланы, урҭ ӡбахоит ҳәа

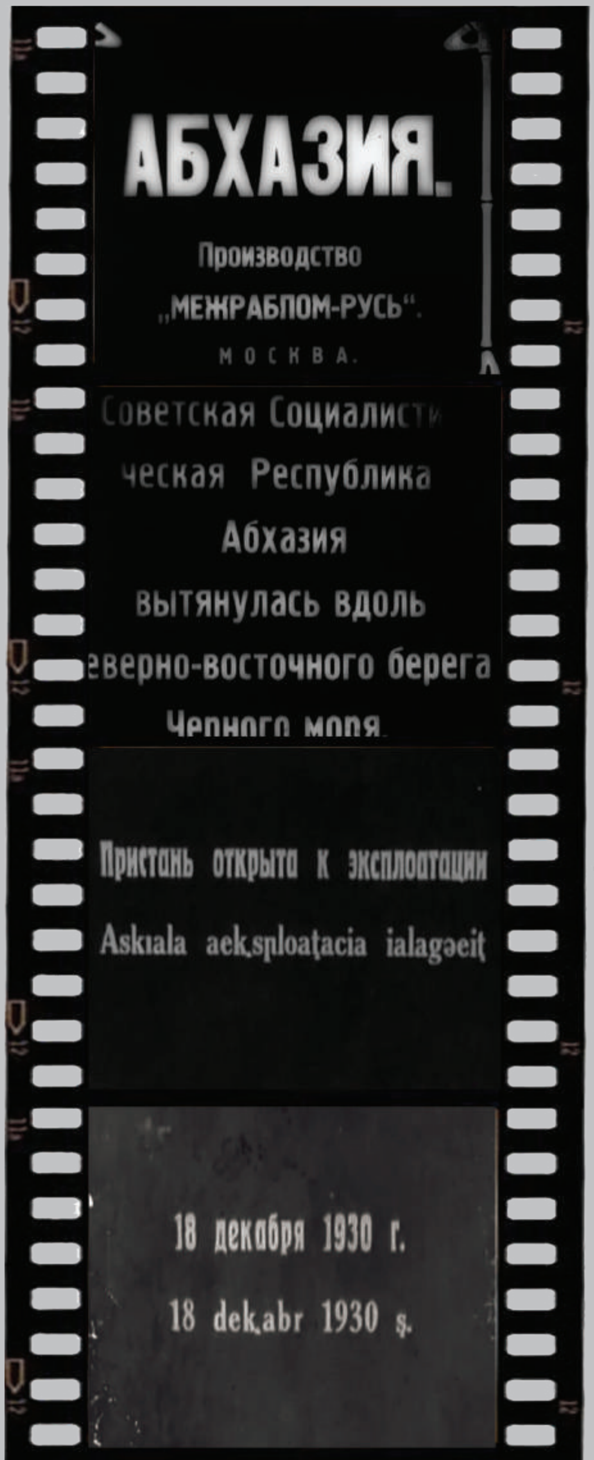

агәыӷра аиура? Иазгәаҭатәуп, усҟан ишымҩаԥгаз аус дуӡӡа, еиуеиԥшым аиҿкааратә, арҿиаратә, атехникатә хырхарҭақәа рыла. Иааркьаҿӡаны иаазгоит еиқәхаз ақьаадқәа, аамҭа еишьҭагылашьа мԥсахӡакәа.

Зегь раԥхьаӡа иазгәаҭатәуп – ареволиуциа ҟалаанӡатәи аусумҭақәа ҳәа акгьы шҳамам. Уи зыхҟьаз атехникатә базеи акадртә резервқәеи рыҟамзаара ауп. Асовет мчра анышьақәгыла аамҭазы, ари аҩыза аҭагылазаашьа рыман егьырҭ ареспубликақәагьы. Раԥхьаӡатәи амилаҭтә фильмқәеи акиноҭыжьреи ирыдҳәалаз аусмҩаԥгатәқәа реиҿкаара нап дыркын. Аԥсны даара иҳаԥҳаԥо ианылеит ари амҩа ҿыц. Наркомпрос еиҿнакааит асахьаркыратә секциа, уи асекциа аҩныҵҟа акиномотографиатә секциа. Аԥснытәи Ареваком 1921 ш. апрель 4 рзы иҭнажьыз адекрет Аҟәатәи акинематограф милаҭҭәны аҟаҵаразы аҭагылазаашьа аԥнаҵон. Аԥснытәи анаԥхгара ари азҵаара ишазыҟаз ҳнарбоит Аԥснытәи Ареваком ахантәаҩы Е. А. Ешба 1927 ш. маи мзазы Ареволиуциатә арратә еилазаара аполитикатә ҟәшахьы ииҩыз ашәҟәы: «...Асоветтә ҵьатә Аԥсназы ахроника идуӡӡоу аполитикатә, агитациатә ҵакы амоуп».

Ишдыру еиԥш, иқәыԥшыз асовет тәылаҿы амассақәа рыҩныҵҟа аидеологиатә усқәа рымҩаԥгаразы ихадоу хархәаганы иԥхьаӡан акино. Периодла еиҿыркааун аконференциақәа, асиездқәа, урҭ рҿы ирыдыркылон хыԥхьаӡара рацәала адиреҟтивқәа.

Асовет мчра аидеақәа агитациеи апропагандеи рзура инадҳәаланы ихымԥадатәихеит Атәыла дуӡӡа еиуеиԥшым арегионқәа рҿы амилаҭтә киноҭыжьырҭақәа реиҿкаара. Иианоуп ҳәа иԥхьаӡан урҭ реиҿкаара аҭыԥан, досу амилаҭқәа рхатә чыдарақәа ҳасаб рзуны, рхатәы бызшәала. Насгьы уи иаԥнаҵоз ахҳызаара тә ҿыԥшра, иаҵаҵәахыз ахықәкқәа рынагӡара иаҳа иарласуан, иарлабҿабон.

Ацентр аҟнытә иаауаз арезолиуциақәа рхыԥхьаӡара иазҳауан. 1924 ш. имҩаԥысыз акиноус иазкыз асоиуззегьтәи еилацәажәареи, иара убри ашықәсан имҩаԥгаз РКП 13-тәи асиезди рҿы апартиа «акино ишақәнагоу анаԥахьы аагареи ахархәареи» залнамыршеит ҳәа иҟаҵаз аҽԥныҳәа авсышьа амамызт. Уи ҽызгахеит ахатәы киноҭыхырҭақәа раԥҵаразы.

1924 ш. сентиабр мзазы Аԥснытәи апартиа аобком агитациеи апропагандеи рыҟәша ауездтә политпросветқәа рахь ааԥхьара ҟанаҵеит:

«...резолюция 13 съезда партии настоятельно требует направить усилия на то, чтобы дать кино в деревню, приблизить его к самой толще деревенского населения, дав действительно культурный и политико-просветительский подбор картин, использовать это мощное оружие так, как оно этого заслуживает... Абхазия и здесь не останется позади, Совнаркомом отпущены средства на приобретение одной передвижки и в скором времени она выедет для обслуживания деревни. Все кино-дело будет сосредоточено в руках Главполитпросвета, который при содействии мест предполагает, как открытие кино в уездных центрах, так и расширение сети передвижек».

1924 ш. раԥхьаӡатәи еиҭаҵуаз акиноҭыхга аппаратура «ГОЗ» рыманы идәықәлеит ақыҭақәы рахь. Анаҩсан иаахәан еиҭаҵуаз акиноҭыхгақәа даҽа ԥшь-

Нестор Лакоба.
Афильм «Аԥсны» акадрқәа рҟынтә.

цырак. Урҭ Аԥсны ауездқәа зегьы рҿы аус руан. Иалагеит аусуцәа рыклубқәа кинола реиқәыршәара...

Аԥсны, егьырҭ ареспубликақәа зегь реиԥш, раԥхьаӡатәи асахьаркыратә фильм аҭыхра, ахатәы киностудиа аԥҵара иазҿлымҳан. Еицырдыруаз Аԥсны аԥсабара аԥшӡара, егьырҭ ареспубликақәа зегь рааста аԥыжәара анаҭон уи анагӡаразы. Аԥснытәи аԥсабара алшара рнаҭон ашықәс аамҭақәа зегьы рзы акиноҭыхрақәа рымҩаԥгара... Абарҭ зегьы ирылтԥшәахеит, ҳара ҳзыҳәан иҭоурыхтәхаз ахҭыс. 1924 ш. октиабр мзазы Аԥснытәи Главполитпросвет аҿы имҩаԥысит афотокиноус аиҿкаара иазкыз аилатәара. Уаҟа иҳбан, аҭоурыхтә, аполитикатә, аетнографиатә материалқәа рҭыхразы абиуро (астудиа) аиҿкаара – «Аԥсҳәынҭкино». (Анаҩсан, ишьақәырӷәӷәан ахьӡ иаҳа ирқьаҿны – «Аԥскино»). Ажәакала, амилаҭтә кинематографиа ашьаҭа кын. «Аԥскино» – уи ахырхарҭаҿы раԥхьаӡатәи аԥсуа ҳәынҭқарратә еиҿкааран. Раԥхьа уи ахроника-документалтә студиак аҳасаб ала ахархәара ҳәа иҳбазҭгьы, анаҩсан еизҳар акәын акинофабрика (акиностудиа) аҟынӡа. Астудиа ахьыҟаз Аҟәатәи ашьха «Азра» аҟноуп (анаҩс уа иҟан асанаториа «Март 4»), иара убас «Аҳкәажә Стасенко лыҩны азбжак» аҟны.

Аҳәынҭқарра анаԥхгара еилнакааун, амилаҭтә киностудиа еиҿкаашьа шамам амилаҭтә кадрқәа рыда. Машәырны иҟамлеит уи аамҭазы Аԥсныҟа акинооператор Виҟтор Пате-иԥа ихынҳәра. Уи аҵара далганы украинатәи акинематограф аҿы аус иуан. Убасҟантәи аамҭақәа рзы иҩын С. Ҷанба раԥхьаӡатәи икиносценариақәа – «Абрагь Ҳаџьараҭ», «Амҳаџьыр». Урыстәылатәи акинофабрикақәа: «Совкино», «Межрабпром-Русь» уҳәа рыбжьацәажәарақәа ирылагеит аицҭыхрақәа реиҿкааразы.

Раԥхьаӡатәи аԥсуа киноқәыргыламҭа аиҿкаара иацхрааит акинофабрика «Межрабпром-Русь», уантәи иаашьҭын аоператори акинорежиссиор И. Желиабужскии. Амала, аҭыхразы хәарҭара злаз акиносценари уи аамҭазы макьана иҟамызт.

«После предварительных переговоров с ПредЦИКом т. Чанба под председательством Наркомпроса т. Чочуа было созвано предварительное совещание абхазоведов, где

обсуждался план работы экспедиции. Для практического выполнения намеченного плана и для выработки сценария и географической ленты, совещанием избрана комиссия» в составе – Желябужский, Басариа, Дзидзария.

Иазгәаҭатәуп, акиносценари «ирласны» аҩра знапы иантәаз рхыԥхьаӡараҿы ишаҳԥыло С. Басариа ихьӡ. Абас, иара даҿазныкгы дцәырҵуеит аԥсуа кинематографиа ахыҵхырҭа иадҳәалоу ахьӡқәа рҿы. (Иаҳгәалаҳаршәап, ҩымҭа ахахьы уи 1914 ш. ииҩыз астатиа ала ҳшалагаз). Ахроника-документалтә фильм аплан-сценаригьы ҩны, иҭыхны, амонтаж ҟаиҵеит Желиабужски. Уи хьӡыс иаҭан «Аԥсны». Аҟтивла иддырбон асоветтә екранқәа рҿы. Афильм иахьагьы еиқәханы иҟоуп. Уимоу, иара ҳара иҳауит Урыстәылатәи аҳәынҭқарратә акинофотодокументқәа рархив (ақ. Красногорск) афонд аҟынтә, акино аҭоурых аҭҵаара апроеҟт аҳәаақәа ирҭагӡаны, 2018 ш. декабр 18 рзы идырбан Д. Гәлиа ихьӡ зху аинститут АБИГИ аҟны.

Акиностудиа «Аԥскино» аҿы иҭырхраны иҟан ареспублика аԥсҭазаара аганқәа зегьы аазырԥшраны иҟаз ахроникатә сиужетқәа. Урҭ аҭыхымҭақәа «Совкино» ахроникатә биурои «Аԥскино» ирыбжьарҭаз аиқәышаҳаҭрала асоиузтә екранқәа рҿы иддырбараны иҟан. Уимоу, «Аԥскино» аусура Аԥсны аҳәаақәа акырӡа ирҭыҵуан, амшынеиқәаҿықәынтәи арегион аиҳарак амаҵ азнауан.

1926 ш. «Аԥскино» еиҿнакааит аԥхьатәи амилаҭтә фильм акиносценари азы аиҵлабра. Уи рхы аладырхәит аԥсуа интеллигенциа ахаҭарнакцәа рацәаҩны. Урҭ аҭыхрақәа рҽазыҟаҵараан акиностудиа аштат аҿы иарбан Кавказ акино аеҵәахәқәа рыхьӡқәа – Бестаева, Санова уҳәа аӡәырҩы. Ирыгәҭакын ааԥхьара ирҭарц раԥхьатәи аурыс фильм («Стенька Разин», 1908 ш.) аоператор Н. Козловски. Анаҩстәи ашықәсқәа рзы ааԥхьара зырҭараны иарбаз арежиссиорцәа рхыԥхьаӡараҿы иҟан: Б. Михин, Г. Александров, С. Еизенштеин уҳәа убас егьырҭгьы. Аха рыцҳарас иҟалаз, «Аԥскино» аҿы еиқәыршәаз аматериалқәа рзы еиқәхаз адыррақәа дааԥаӡа имаҷуп, избанзар иахьанӡа еиқәханы изымааит. Уеизгьы, архивтә нҵамҭақәа рҟынтә еилкааны иҳамоуп, иҭыхны ишыҟаз абарҭ ахроникатә сиужетқәа: «Аҟәа имҩаԥгаз Қырҭтәылатәи ЦИК асессиа», «Гагра-Гәдоуҭа», «Маитәи аныҳәеи аҿырыҩреи» уҳәа иҵегьы. Аамҭа иаламзыкәа, еиқәхаз асиужетқәа рҟынтә рызбахә сҳәар сҭахуп аҟәатәи асҳьалаҿы аҕба «Аԥсны» ааира иазку асиужети, «Аԥсны 20–30-тәи ашықәсқәа раантәи акинохроника» ҳәа хьӡыс измоу иҿахыҵәҵәоу афрагментқәеи. Аԥсуа киностудиа аалыҵ аԥшаареи аидентификациа азуреи ирыдҳәалоу аусқәа рынагӡара иахьагьы иҵоит.

Етапк аҿы аԥсуа киностудиа аҿиара аидеиа аҿаланарӡҩеит асоиузтә кинофабрика аҿиара аидеиа. СССР Акинофотоҭыжьырҭа аргылара азгәаҭан Ԥсырӡха, 1925 ш. Анаҩстәи аҳҭысқәа, еицырдыруаз асоветтә кино аусуцәа «Асоветтә Холливуд» аргылара аидеиа аргылаҩцәеи аҿагылаҩцәеи рполемика иеиҧшуп. Адгылаҩцәа (Н. Лакоба, В. Пате-ица, В. Нильсон, А. Довженко, Б. Шумиацки уҳәа егьырҭгьы) уи аргылара аԥеиԥш бзиа амоуп ҳәа ирыԥхьаӡон. Ари азҵаара аус адырулон инагаз асоветтә архитекторцәа, урҭ реиҳараҩык (В. Шьуко, аишьцәа Веснины, В. Гельфреих уҳәа) Аԥсны еиуеиԥшым апроеҟтқәа аус рыдулара иаҿын. Амала, Аԥсни уи иахагылаз ахадеи иаарыкәыршаны аполитикатә ҭагылазаашьа уадаҩхаԥыԥхьаӡа, аргыларақәеи, акинопроеҟтқәеи, аҭыхрақәеи ирыдҳәалаз азҵаарақәа рызбара иаҳа-иаҳа иагхо, анаҩс зынӡа иаанкылахеит…

Уи аамҭазы Аԥсны иаиухьан ахатәы профессионалтә кадрқәа (акинооператор В. Пате-ица, акиносценарист, арежиссиор М. Лакербаи, абжьаратә звено), аимадара рыман инагаз асоветтә киностудиақәеи, асоветтә кино аусуцәа реиҳараҩыки дареи, амала, ишдыру еиԥш, ирыхьӡеит 30-тәи ашықәсқәа рыбжьазтәи аҳҭысқәа, усҟан аԥсуа интеллигенциа зегьы ахыган. Аԥсны ааглыхратәи акультуратә ԥсҭазаареи рҿы реихьӡарақәа реиҳарак, хаҭала, зызбахә ҳамоу акиноматограф (зыжәла ахылҿиаара иалагахьаз) ыҟаӡамызшәа ианыхын. Абас, Аԥсныти акиноматографиа азҵаарақәа ирыдҳәалаз аинтеллигенциа ахаҭарнакцәеи (раԥхьаӡатәи акиносценаристцәа руаӡәк С. Ҷанба, акинооператор В. Патеица, акиностудиа «Аԥскино» администратор М. Тарнава, акиносценариақәа ралхраан акомиссиа есымшатәи алахәыла, алкааҩы Н. Пате-ица уҳәа егь.) аԥсуа интеллигенциа агәыԥ ду нарыдкыланы иара убри ашықәсан, декабр мзазы ишьын. (Иаҳҳәап, С. Басариа Қарҭҟа дганы ддырҳәаҵәон, ирҭахыз акгьы анырзимырҳәа абахҭаҿы дырҟәаҟны дыршьуеит…).

Еиқәхаз архивтә материалқәа ҭацәгәыс иҟаҵаны, иҳалшоит абри аҩыза афаҟт ашьақәыргәгәара – аԥсуа милаҭтә киноматографиа аҿиара апроцесс мчыла иаанкылаз акы шакәыз. Убри аҟнытә, 60–70-тәи аш. рзы ари аус иадҳәаланы ҳтәылаҿы имҩаԥысуаз аҳҭысқәа (асоветтә киностудиақәа еиуеиԥшым ашықәсқәа рзы Аԥсны имҩаԥыргоз аҭыхрақәа, аԥсуа темақәа ирыдҳәалаз аҭыхрақәагьы уахь иналаҵаны) «аԥсуа киноматографиа» ҳәа аилкаара иаҵанакӡом.

Аԥснытәи акино аҭоурых трагедиатәхеит. Абас ишьаарҭәырахама иара уаҳа даҿаҵьара? Иуадаҩуп аҳәара. Ҳажәлар ирылҵыр ауазма адунеитә ҩаӡара змоу аҟтиорцәа, арежиссиорцәа, аоператорцәа? Аха идыру акоуп, мчыла ҳагәылжәахеит аҵак ду змаз акультуратә ҭоурых адаҟьа. Уеизгьы, ҳара иаҳгәалашәоит – 95 ш. раԥхьа ишеиҿкааз аԥсуа ҳәынҭқарратә киностудиа «Аԥсҳәынҭкино» – «Аԥскино».

Аԥсшьарҭа ҩны «Азра».
Афильм «Аԥсны» акадрқәа рҟынтә.

Еиҭалгеит Гәында АЗЫНԤҲА

Валери АҲАШБА

АҬАРА АБАА

Аҧсны жәытәнатә аахыс иамаз аҧсабаратә беиаракәа, аҳауа азҩыдара ирыбзоураны ицәыртҵит заатәи акультуратә бзазара иадҳәалоу аҭоурыхтә баҟакәа. Абарҭ аҭагылазаашьақәа роуп заатәи ашәышықәсақәа раахыс Аҧсынтәыла аҭыҧ зроуз адунеижәларбжьаратә ҵакы змаз амҩадуқәа. Урҭ руак ажәытәӡа «Аҧсуаа рымҩа» ҳәа иашьҭан. Ашьҭахьы, Китаии Византиеи ахәаахәҭратә еимадарақәа роуа ианалага «Абырфын мҩа» ҳәа ахьӡхалеит. Абас еиҧш иҟаз ажәытәӡатәи ашьхамҩақәа ахьырҭысуаз азы ауп иахьа Бзыҧи, Кәыдри, Ҳашҧсеи, Аалӡгеи рыҧшаҳәақәа рҿы ахыхьчарҭатә баақәа аанханы изыҟоу. Убри аҟнытә, ҳәарада, урҭ аӡиасқәа рыҧшаҳәақәа рҿы иҟоу абаагәарақәа зегьы ҳаҧсуа жәлар рырратә-еибашьратә ҭоурых аҿы аҭыҧ ду иааныркыло иазхәыцны, ҷыдала анаукаҭҵааратә блала игәаҭатәуп. Аӡымҩасқәа рыҧшаҳәақәеи аҳаракырақәеи рҿы Аҧсны иахьатҵанакуа жәытәнатә аахыс арратә-хыхьчаратә ргыларақәа ҟарҵон. Ишдыру еиҧш, усҟан, абжьаратәи ашәышықәсақәа раан Ааигәатәи Мрагылареи Кавкази рҟны ажәларқәа реидысларақәеи реибашьрақәеи аҭыҧ рыман.

Аибашьра иҟәыбаса иқәнатҵон ақалақькәа, ақыҭақәа, аиланхарҭа ҭыҧқәа, баагәарала ихыркаауан аҳәынҭқарратә ҳәаақәа. Абаагәарақәа дыргылон ақәылаҩцәа рҿагылареи рыцҟьашәҟьареи, ажәакала, мчымхарак ианақәшәалак хыхьчарҭаны ирзыҟалартә еиҧш иахьыҟаз аҭыҧқәа рҿы. Усҟантәи аамҭазы абаашқәа дыргылон ақәыҧшылара ахьымариаз, анеира ахьуадаҩыз ахәы ҳаракырақәа рҿы. Урҭқәа рыргылараан еснагь агәцаракра рзыруан аибашьыга техника ибзиан ахархәареи, аибашьра иманшәаланы амҩаҧгареи ирызкыз азтҵаарақәа.

Аҧсны иахьатҵанакуа асеиҧш иҟоу аргыларақәа даара ирацәоуп, убарҭ ируакуп ҳастатиаҿы ҳазлацәажәарц ҳҭаху Аҭара (Кәыдры) абаагьы.

Кәыдры армарахьтәи аӡыҧшаҳәа ахықә иаваланы ииасуаз амҩа еиднаҳәалон Амшын Еиқәа агаҿеи, Нхытҵ Кавкази, Клыхәратәи ашьха хытҵырҭеи. Ари аӡхықә-мҩа Аҭара иахьалсуаз иргылан ахыхьчаратә ҵакы змаз абаа. Уи араҟа ииасуаз амҩа ахьчара ишазкыз еиҧш, Кәыдры аҧшаҳәа иаваҕҕа инхоз ауааҧсырагьы рыхьчара иазкын. Иара абаа ахьгылоу аҳаракыра аҟынтәи уҧшыр, еилыкка иубарҭан егьырҭ ахырҕәҕәарҭа ҭыҧқәа рықәцәқәа, иара убас уаҟа ииасуаз амҩа ладеи ҩадеи улаҧш ҳәаа ахьынӡанаӡоз унапсыргәытҵа ианушәа уаныҧшылон.

Ара зызбахә ҳамоу абаа аргылара ақәшәеит ахыхьчара еиҳа иахьыманшәалаз Кәыдры аӡыҧшаҳәа ахықәан. Абаа армарахьтәи аган 40-50 метра инареиҳаны бҕацамкыроуп, ҿыбгарран илбаашьҭуп. Егьырҭ ахганк рыла абаахьы анеира уадаҩӡамызт. Убри азыҳәан иаакәыршаны иарҭеит ажра дуӡӡа. Убри ажра ҭҳәаа убас ала иҟатҵан, амш цәгьа бааҧсқәа раан аҭҳәаа иҭалоз ақәаӡы абаа иакәшаны Кәыдры аӡиас ахь илбааҟьон, хәыҷы-хәыҷла аҭҳәаа ҵаулахон, абаахьы есааира ахалара уадаҩхон. Иахьатәи аамҭазы уи аҭҳәаа мҩашьаӡо инхеит, аха ақәаршҩы ашьҭахь уахь аӡқәа ҭанагалаӡом, ақыҭанхамҩаҿы рхы иадырхәарц имҩаҧгаз адгьыл еиҟаратәратә усуракәа ирыхҟьаны.

Абаа аргылараан аҭыҧ иалхыз аиҟарамра иахҟьаны, аргылара шьаҭас иаиуит зганқәа еиҟарамыз аҧшькәакьк, насгьы амрагыларахьтәи аган ииашахәтцәаӡа иҟаӡам, амзаҿа еиҧш агәы ҭархәаны ауп ишыҟоу. Абаа аганқәа зегьы адәахьала урыхәаҧшуазар аҳаракыра иқәгылоуп. Аргылара иакәыршоу аҭызқәа: армарахьтәи 62 метра инаӡоит, арҕьарахьтәи – 65 метра ыҟоуп, мрагыларахьтәи – 68 метра, мраҭашәарахьтәи – 35 метра. Аҩнытҵҟатәи аҭбааҭыцәра наӡоит 5 000 метра ҧшьыркца рҟынӡа, аҩнытҵҟа даҽа ҷыда ргыларак аанханы иҟаӡам. Аҭызқәа реимадара еиларсуп ихыргьежьу акәакьқәа рыла. Аҧшькәакьк рҿы урҭ аиласарақәа еиҧшӡам ҿыгҳарыла, иара убас аҭызқәа ркәакьқәа рҿы рхеиҿагыларақәагьы рышәагаақәагьы еиҟараӡам. Аҩналарҭатәи абжьааҿ ҭбаарыла 2,4 метра иҟоуп, абжьааҿ ааӡара архәа ҭыцәаала ихыркәшоуп, аҩналарҭа аҭызқәа рҿы иубарҭоуп, алыкә ду ыларшәны ашә зладыркуаз ажәытәӡатәи аҭҟаракәа. Аҩналарҭа арҕьара аганахьала игылоуп иҳараку, иҕәҕәоу, зыҩаӡара еиҟараны ихырффоу апирамидатә сахьа змоу, зышьаҭа анаӡааӡара 10x10 метра инаӡо абааш.

Абааш ҵакыс иамаз аҩналарҭа ахьчара мацара акәӡамызт, уи аҩаӡара ақә иаман аҧшыхәырҭа, уантәи акәын аҩнытҵҟа иҟаз ишраҳауаз ашәарҭа иштагылаз, ақәылаҩцәа шааигәахоз, уаантәи ирбон, ираҳауан абаа ааигәасигәа иҟалоз ахҭысқәа зегьы, абааш аҟынтәи акәын рҳәаа анҵәамҭаҿы игылаз иара иеиҧшыз ахырҕәҕәарҭахь ашәарҭа иштагылоз адыргақәа ахьынтәиҟарҵоз, аҭагылазаашьақәа ахьеилыркаауазгьы.

Абааш аҭӡы иацәхьатҵны, иаҟәыҭханы иҟатҵамызт, шьаҭак акәын ирымаз, мацара иналыҳәҳәо, инагәылганы иаласан. Абааш аҩнытҵҟа иамаз иҭбаамыз амардуан ала ихалон аҩаӡарахь, уи инаҷыданы аҩнытҵҟа иамаз ахәҭақәа иахьа уаҩы ибартә иҟам иахьеилаҳаз иахҟьаны, аиҭашьақәыргыларатә усуракәа намыгӡакәа.

Абаа аҭызқәа зықәгылоу иҭарҭәаны иҟатҵоу ашьаҭа аҭбаара наӡоит 2 метрак, аҭызқәа рыҭбаара 1,6–1,8 метра дыртәоит, аҳаракыра ҵьараҵьара хәба-жәаба метра инахысуеит. Акәакьқәа рҿы иалыҳәҳәо иаласоу абаа агыдрақәа ижәылоз неишьа

рнаҭомызт, инеины иҟалаӡаргьы, иаакәыршаны иамаз аибашьырҭа хыцхьакырҭақәа рҟынтәи имариан ақәылацәа рхьацара, рҭархара.

Аладахьтәи аҭӡы зынӡа иамаӡам аҩналарҭатә хышәқәа, уахьынтәи уаҩы дзаауамызт, аҿыбгара иабзоураны. Амрагыларахьтәи аҭӡы 68 метра инаӡо агәы ылганы ауп ишыҟоу, аҭҳәаа уанааҭыслак, ҭәҩантәыҟа ихагьежьааны иҩагоу аҭӡы унацагылоит, халашьагьы, хыцәахырҭагьы амамкәа. Аганахьтәи аӡхыққәахь ихоу аҭӡы иаман иҭшәоу аҩналарҭа. Уи аҩналарҭа ала уаҩы уимбаӡакәан аӡхыққәахь улбаар алшон. Уи замаз убри акәын, ақәылацәа абаа иакәшаны иантәалак, изыхьчоз аӡы рымтцәар, уахьынтәи илбааны аӡы харгалон, насгьы абаа иацатәаз рҿыдмырбаӡакәан убри ахышәала илбааны, ргәырҿанӡамкәа ирыжәлан ирҳәынҷон.

Ирҳәоит убри ахышә аҵаҟа иаман ҳаҧцас аҵәыҭысырҭа ҳәа, инҭаланы абаа инацәыхараны иҵәыҭысуан, аха рыцҳарас иҟалаз, аӡиас Кәыдры аԥаҩ иахьаҵасуаз иахҟьаны иҿнарбгеит, аганахьтәи аҭӡгьы еилаҳаит, гәаанагарак умоуазар, уажәшьҭа иубартә еиԥш ииаанхаз рацәак акгьы уарҳәом.

Аҭара абаа аргылараан рхы иадырхәеит аӡхаҳә цәыш, еиқәҵаны, акьыр еиларшьшьы рыбжьышьны. Абаа аҭызқәа убри ахаҳә алоуп ахаҿра шырԥсаҳәоугьы. Аргылараан, иубарҭоуп аҭызқәа рышьаҭаҿы рхы ишадырхәоз даара идуқәаз, ихьанҭаз ахаҳәқәа, аха еиқәҵо иҩеицыԥхьаӡа еиҳа-еиҳа иласқәаз ахаҳәқәа рхы ишадырхәоз. Уи иабзоураны ашьаҭа иақәыгәгәоз ахьанҭара армаҷуан. Аҳауатә еиҭакрақәа, еиҳаракгьы адгьылтцысра, насгьы аӡхыққә иахьықәгылаз, иаакәыршаны аҭҳәаа иавсуази ирыхҟьаны иалшон аганқәа лаҟәыр, еиҩжаар. Убри азын аҭызқәа акәакьқәа рҿы ишиашаз еиламсакәа, еиԥынкыланы архәа бжақәа рыла еимардеит. Уи аргылара аргәгәон, иаруадаҩуан иара абаа ампыҵахаларагьы. Абаа аштаҿы усҟан ирацәаны иргылан амҿы иалхыз ацхыраагӡатә хыбрақәа. Урҭ рызкын

аамҭа рацәала ахыхьчара анрықәшәоз рыфатә, рыжәтә, рышьҭаларҭа, рҵьаԥханы уҳәа рыԥхьакра.

Иу. Воронов иусумҭақәа рҿы иаирбоит араҟа ишаарԥшу, шамахамзар уаҩы иԥыхьамшәо, афатә зҭарҵоз, аӡы зҭарҭәоз, ачыс зныртцоз анышәаԥшь иалху аҳапшьақәа, ачанахқәа уҳәа убас иҵегьы рыҧҿыхахқәа.

Иахьагьы ари абаа аҩныҵҟеи уи аагәасигәеи иуԥыхьашәоит ақьырмыт, акыц ҵеыхақәа рацәаны.

Абаа акәшамыкәша, ҳәарада, ажәытә ауаа рацәаны инхон. Урҭ ирымаз рдоуҳатә культура дуӡӡа азгәаарҭахьеит имаҷымкәа аҭарауаа, иара убас абарҭқәа зегьы шаҳатра рзырыеит Аҭара ақыҭан абри абаа иацәыхарамкәа игылоу, еилаҳахьоу ашәышықәсабжьаразтәи аныхабаа, иара убас ақыҭаҿы иуԥылоит ирацәаӡаны ажәытәӡатәи акультуратә ҭынха дуқәа.

Аԥсуа ҳәынҭқарратә музеи аусзуҩцәа В. Кәыҭниеи Н. Ашәанхәааи Аҭара ақыҭан иаадырԥшит ирацәаны ажәытәӡатәи аҳапшьаӡырҭақәа, насгьы жәытәнатә аахыс ара аԥсуаа шынхоз-ишынтцуаз, акультура дуӡӡа шрымаз атәы зҳәо археологиатә материалқәа маҷымкәа.

Даара аҭакы ҕәҕәа рымоуп иахьа уажәраанӡа ажәлар еиқәырханы ирымоу, абаа иазку аҳәамҭақәа. Ҳара иҳаҳақәаз, насгьы шықәсырацәала зхатәгәаԥхарала абаа иахылаԥшуаз Басариан Аҳәба (иԥсҭазаара далҵит 1982 ш. рзы) диацәажәаны, аҭарауаҩ Иу. Воронов ашәҟәы ианиҵаз, иикьыԥхьыз неиԥцаны иаҳҳәозар, ҳәамҭақәаки легенда ссирки

абас иҟоуп. Абаа ҟазҵаз Аԥсҳа иоуп. Ажәытәан «Аԥсҳа ибаа» ҳәа иашьҭан. Аагәоуп «Аҭара абаа» ҳәа анахьзыртцаз. Ақыҭагьы ажәытәан Аҭара акәӡамызт иахьӡыз. Бзыԥ хәыҷы ҳәа иашьҭан. Аԥсҳа абаа иргылан, ибгеит, еиҭа иргылан, ибгеит. Аԥшьҩцәа данразтцаа, ахәызеи афызеи (15–16 шықәса зхытцуа аԥхәызбеи арԥызбеи) наҟ-ааҟ аҭызқәа ирыласа ҳәа иабжьыргеит. Убас иагьыҟаиҵеит Аԥсҳа. Уи д-Ачбан. Аԥсны иара ида аҳ дамамызт. Ачба дымҿиеит, иаҳра хыбгалеит. Аԥсны аҳас даиуит Ачачба. Уигьы итәарҭа араҟа иҟаиҵеит, абаа анаҩстәи аҳәаҿы, уажәгьы уи аҭыԥ Чачаа рашҭа ҳәа иашьҭоуп. Чачаа рашҭа иқәгылаз аҭәаҭлақәа иахьагьы еиқәханы иҟоуп, уааимдар иахьжу уԥшааует аҳапшьақәа. Ачачба бахҭасгьы иман абаа. Ташь зыхьӡыз Кәыҵниак абаа дҭаркит. Ажәқәа, аԥәқәа рԥәақәа мҭәыжәҩаҭас иҟаҵаны, абаа абахә иахьадыз аганахьала дыԥан дрыцәцеит рҳәоит.

Аҭара абаа аӡбахә иалацәажәахьеит имаҷҩымкәа аҭарауаа, иара убас аԥсуа ҭоурыхдырҩцәа З. Анчабаӡе, Г. Амҷба, Иу. Воронов уҳәа аӡәырҩы. Аҭоурыхтә наукақәа ркандидат В. Пачулиа ишәҟәаҿы иаҳԥылоит Аҭаратәи абаа X–XIII-тәи ашәышықәсақәа раан иргылоуп ҳәа, насгьы иарбоуп абаа иныққәырԥшу аплан. Аԥсуаа рҭоурых аҭҵаараҿы аҭак дуӡӡа змоу, иналукааша архитектуратә баҟа, иахьа уажәазы даараӡа анапы агуп. Иаҳа-иаҳа аагәахара иаҿуп нырцә здамба ҟарҵаз аӡиас Кәыдры. Абаа иахиааит,иалиааитатцладуӡӡақәа.Урҭ рԥашәқәа, ма рхаҭақәа аныҵыҩруа, абаа ахаҳәқәа алрыжәжәоит, идырбгоит. Аҭаратәи анхацәа, аиҳабыра рҿы иҵаны иқәдыргылаз азтцаара иабзоураны, ҩышықәсаҟа уажәаԥхьа аӡиас ааннакылартә дамбақәак ҟаҵан, аха урҭ азхом. Иҵьоушьаша, зеиԥш Кавказ зегьы имаҷу, аҭоурыхтә баҟа ахылаԥшра зуалу, уи иазку аорганизациа Аԥсны ишыҟоугьы, аҳәынҭкарра ишахьчо, иалакьысыз дшахьырхәхо атәы зҳәо, адҩылактцәҟьагьы ҵьаргьы иубом. Аԥсны иаарылукааша аҭоурыхтә баҟа ду иаҭахуп агәцаракра.

Сырма АШӘПХА

АЖӘЫТӘРЕИ АԤСУАРЕИ ЕИҞӘЫҬХАШЬА РЫМАМКӘА ЕИЦУП...

Аԥсуаа рабшьҭра аҭоурых еснагь пату-ҳаҭыр рзақәын, ирзақәуп иахьагьы, уи атәы зҳәо агәаларшәагатә маҭәахәқәа, аҭынха ҳәа изышьҭоу. Иҟамзар ҟалап аԥсуа ҭаацәарак «ари сан, мамзаргьы санду лыҟаҵамҭоуп, иара убас саб, мамзаргьы сабду ирҭынхаз акоуп» ҳәа ажәытәра иаҿахәҳәагоу маҭәахәқәак цәырзымго. Шаҟа иҵаулоузеи урҭ рҵакы!..

Убас еицш, уажә зыӡбахә сымоу аҭаацәа нхоит Очамчыра араион Цгьарда ақыҭан. Аҵынцьтәылатә еибашьра ду аҿы хабарда ибжьаӡыз Асҭана Мац-иԥа

Ашәба ихылҵшьҭра роуп. Асҭана иԥшәмаԥҳәыс Зарандиа Сониеи (Лубиа) иареи ирхылҵит фҩык ахшара. Ахшара реиҵбы мызкгьы лхыҵуамызт аҭаацәа реиҳабы арра ианиԥхьаз, хабардагьы иахьа уажәраанӡа дыбжьаӡны дыҟоуп. Аҩнаҭа аԥшәмаԥҳәыс, усҟан зынӡа иқәыԥшӡаз Сониа Зарандиаԥҳа лыжәҩахыр иқәлеит аидара хьанҭа, жәларык ахәыҷқәа аамҭа уадаҩ иалганы илааӡар акәхеит. Аха, анцәа имчала, илылшеит, даҵамхеит. Ахшара рахьтә иҟоуп иахьа аҭаацәаракәа аԥызҵаз, зҵеира еиззырҳаз, иҟоуп заб иҩнаҭа камыжькәа иадхалазгьы. Иахьа раб иҩнраҟны иҟоуп ҩыџьа аиҳәшьцәа Еҭерии Валентинеи, урҭ рашьа Илиеи. Рықәрагьы такәы инаскьахьеит. Дара раԥсшәаҳәашьа, рашҭа-ргәара, рынхара-рынҵыра уаҩ игәы иҭнымҵәо иҟоуп. Уахьынаԥшаапшуа ажәытә аамҭа угәалазыршәо аҭыԥқәеи анапкымҭақәеи рацәоуп. Урҭ зегьы дара ирҭәу аҭоурыхқәа рымоуп. Аԥсшьарамшқәа раан сқыҭа гәакьа Цгьарда сықазаара иалагӡаны исыӡбеит ари аҭаацәара саҭаарц, ирацәоуп ирдыруа ажәытә жәабжьқәа, урҭ рзыӡырҩреи рантцареи саргьы бзиа избоит.

«Ҳара ҳаб қәрала ҳан леиҳа акыр деиҳабын. Ҳан, ҳаб данигоз 15 шықәса ракәын илхыҵуаз. Ҳаб аибашьра ианиԥхьа, ҳан 25–26 шықәса раҟара дыҟан. Аҩны дыҟан 80 шықәса ирҭысхьаз ҳандугьы. Маҟаҿамҳәа иҟаз ҳара, ҳанду уҳәа, ҳан, аҭаацәараҿы лара днаӡлаз, ааҩык ҳныҟәылгар акәхеит», – рхәыҷра ашықәсқәа рыла ҳаиҿцәажәара хацҳаркит Ашәааи сареи.

Иахьа Ашәаа рҭаацәараҟны акыр иахӡыӡаауа ирымоуп раб Асҭана инапала иҟаиҵаз аҩнымаҭәахәқәа. Асҭана усҭа дуун, амҿлых шьахәла аус адиулон. Урҭ уажәшьҭа шәышықәса инареиҳауп, аха ианыҟаиҵаз аҽнеиԥш шәышәырак амамкәа ирымоуп, уимоу, рыхгьы иадырхәоит. Сылаԥш нақәшәеит абра аҩнаҭа агәҭа игылаз аишәа, «Аригь шәаб инапала иҟаиҵаз аума?» – ҳәа санҵаа, Валентина ус салҳәеит:

«Ааи, ари ҳара ҳаԥсы ҭанаҭы араҟа игылазароуп, абри аишәоуп ҳара ҳзааӡаз, саси аԥшәымеи зегьы абри аишәа ҳақәчоит, ҳнахатәаацыԥхьаӡа, сара зынӡа исгәаламшәо, зыӡбахә ада сзымдыруа саб саԥхьа даагылоит, ари ҭынха дууп ҳара ҳзы», – гәалашәара лашақәак дшаамырдаз лхаҿалагьы иубоит Валентина Ашәпҳа.

Абри ашьҭахь аҩны сындәылганы исдырбеит аԥацха абарҭаҿы игылаз, раб инапала иҟаиҵахьаз аишәа хәычы. Аԥацха ҳанаадәылҵ, даҽа уадак сныҩнаргалеит, ара иара убас мҿлыхҭыҿҿала инагӡоу, раб иҟаиҵахьаз ажәытәӡатәи шьҟаԥк... Шьыбжьонла рыԥсы ахьеиҭаркуа аказарма абарҭаҿы игылоуп соф џьашьахәык, уигьы раб иҟаҵамҭа.

«Ҳаб даара инапы бзиан, изыҟамҵоз акы ыҟамызт. Акыр иара ибылуан, аҭаҭын «Казбек» ҳәа ажәытә иҟамзи, убри иара иҭижьуан, иара инапала иҟаиҵон, Цгьарда-Гәырчхь ҳанынхоз иахьыҭижьуаз азауадқәагьы иман, уи сара сашьеиҳаб дахаануп. Ҳара зегьы Гәырчхь ауп ҳахьиз, ҳахьааӡаз, нас ауп Цгьардаҟа ҳанылбаа», – инеимдааимдо рхәыҷра иалацәажәон аиҳәшьцәа.

Аиҳәшьцәа иара убас гәыблыла иргәаладыршәоит рани раби иныҟәыргоз аԥсуара, раб итәы ажәабжь-

ла акәзар ишырдыруа, ран лҟазшьеи, лхымҩаҧгашьеи, иныҟәылгоз аҵасқәеи ртәы ус ҿык-бзык ала иузҳәом.

Уи сара схаҭагьы шаҳаҭра азызур сылшоит, избанзар, ран даара ибзианы дысгәалашәоит. Ҧҳәыс хаак, ҧҳәыс ҟәымшәышәк лакәын, андук лаҳасаблаҵәҟьа бзиа дызбон. Лнапы мыргьежькәа, ҳамныҳәа-нымҧхьакәа аҧсшәа ҳалҳәаӡомызт. Ашкол ахь ҳанцоз, ҳанаауаз еснагь ргәашә ҳалсуан, ҳанылба, ҵьынҵьыхәак ма лаҳарҩак ҳмыркыкәа ҳаулышьҭӡомызт. Иахьеиҧш исгәалашәоит касы ҧшӡала лхы ҵакны, деихаччо данаҳҧылоз, лыҧраҳәа хьаршәҭны илаз ашәырқәа наҳлыркуан, «Аҩынӡа шәнанагап» ҳәагьы нацҵаны. Ашкол ашьҭахь, аҩны ҳнеины акы ҳнацҳандаз ҳәа амҩа иқәыз ахәыҷқәа ҳзы, уи ашәыр агьама ахааназы иаҳхашҭраны ҳаҟоума, убас нанду Сониа-Лубиа ллаҳарҩеи лҵьынҵьыхәеи ргьама акы иаҳзаларҩашьом.

«Аҧсуара, аҧсуа шҭа, аҧсуа чеиҵьыка, ажәытә ҭынха, апатуеиқәҵара – абри ауп ҳара милаҭ наганы ҳҟазҵаз, урҭқәа ҳмырӡроуп, абааҧсы! Ҳан рыцҳа абри аишәа ҳаакәыршаны ҳхәы наҳамҵаҵаны ҳналыртәон, лара дҳадтәалаӡомызт. Ҳӷьаҵәыӷьаҵәуа дҳадтәаларц лыҳәара ҳаналагалак, «Нан дшәыкәыхшоуп, шәара адәахьы акрыжәуан, шәааҧсаны шәыҟоуп, шәнатәаны ҭынч акрышәфа, нас саргьы сахьӡоит атәара», – лҳәон. Аҵх егьа ицаргьы, лыҩны-лгәара цырцыруа еилмыргакәа, душьыргьы дышьҭаломызт, ашьыжь ҳангылалак зегь цырцыруа еилырганы иаҳҧылгалон. Лара лаҵкыс еиҳабыз аӡә дааир

дцәажәаӡомызт, ҭацара анбанӡабуеи рҳәалон даргьы», – даҿын аиҳәшьцәа реиҳабы Еҭери.

Сониа Зарандиаҧҳа аҧсҭазаара аҟыбаӡыбарақәа акыр шылхылгазгьы, лажәра бзиан. Анцәа аҧсуа иқәра ланеишьеит, 104 шықәса дырҭагылан лыдунеи анылҧсахуаз. Дычмазыҩнгьы аиарҭа дамамызт, аҧсуаа ишырҳәо еиҧш, «аҧсышьа бзиа лоуит», дымгәаҟкәа лынарцәымҩа дықәлеит.

«Ҳара ҳан абриаҟара шықәса шылхыҵуазгьы абласаркьа лыҭаны ҽнакгьы дҳамбеит, ллымҳа иаҳауан, лыхгьы-лшьамхгьы еибган, лара лзы ҳара еснагь ҳҳәычҷқәан. Дҳалалын, дразын, аҧсуара бзиа илбон, егьыҟәылгон даара. «Нан» – ҳәа раҧхьа имҳәакәа ацәажәара далагомызт, лнапы мыргьежькәа ҳашҭа иҭалоз уаҩ аҧсшәа иалҳәомызт», – ацәажәара иацылҵон Валентина Ашәҧҳа.

Ахшара ргәы иаланы ирҳәон абриаҟара зхызгахьаз ран, Аҧсны Аҵьынҵьтәылатә еибашьра дахьахаанхаз. Аибашьраҿы аӡәы иҭахара лара лхатә хьааиҧш илыдылкылон, ибзианы еилылкаауан аибашьра иацыз агәаҟра, ахьаа, агәырҩа…

«Аибашьраан аснариадқәа, абомбақәа анҳаларыжьуаз ҳаибарыҩны аҭабиахь ҳцагәышьон ахыхьчаразы. Ҽнак

ҳан иҟалҵаз хҭыск шәзеиҭасҳәоит. Адгьыл хыҵхыҵуан, убас еиҧш атәыла бгон, аснариадқәа ҳаларыжьуан. Ҳан дҳаманы аҭабиа ҳанынҭала, ҳара ҳаҧхьа инеихьаз агәылацәа ыҟан. Убра дыҟан Гәыӷә Ашәба ҳәа абырг, ҳнаҩсаны дынхон. Абни лара сабхәа иашьа иоуп, ҧхашьароуп, иахьибо сышҧатәо ҳәа аҭабиа аҩныҵҟа дҳазҭамыртәеит, аҧсреи абзареи аамҭа ҳашҭагылазгьы. Уи уажә ҳахлафааны иаҳҳәоит, аха иаанагоз шәара ижәдырып, абри акәхап аҧсуарагьы захьӡу, шәазхәыц аҵакы ахьынӡаҟоу!» – иахьагьы иҵьашьо ари ахҭыс лгәалалыршәеит Еҭери.

Ашҭа сынҭыҵуаны еиҧш, дааит рашьа Илиагьы. Инапы наирххан ашҭа анаҩсшәа игылаз аидарамҩангага машьына насирбеит, дааҧышәарччан: «Абригьы ҭых, ари сара сынзырхаз ауп, 70 шықәса ахыҵуеит», – иҳәеит. Саргьы иажәа ҩбасымтәит, шәаргьы ишәсырбап сҳәан.

Ажәытәреи аҧсуареи еиҟәыҭхашьа рымамкәа еицуп. Гәышьҭыхгоуп, гәадуроуп уи ныҟәызго аҧсуа ҭаацәарақәа ҳара ҳзы, ҳмилаҭ адоуҳатә хьыршәыгәқәа – ҳҵас, ҳқьабз иахӡыӡаауа, ҳаҭыр ақәҵаны, еиқәырханы иахьанӡа аагара ахьрылшаз!

АԤСУАА РЫКӘАШАРА «ШЬАРАҬЫН» АҬОУРЫХ

Ахааи Ҳәатышьааи ианакәзаалакгьы даара пату еикәҵаны еибабон. Аҷандара ақыҭан инхоз Ҳәатышь Басиаҭ иҭаацәа ракәын, егьырҭ аиҳарак Псҳәы инхон, рыбжа Нхыҵӄа иагеит, урҭ рынхара ҭыԥкәа ахьыӄаз Псҳәи Ҵабали, насгьы Самырзаӄан Ҳәатышьаа рынхарҭа ҳәа иахьашьҭаз акәын. Ҳәатышь Басиаҭ аҭара ду змаз, ицацәа ҩыцьа шыҷкәынцәаз рыцсҭазаара иалҭит. Иҷкәынцәа рахьынтә дизынхеит Алықьса, ицҳацәа аҭаацәара иалалеит. Алықьса даара дуаҩ бзиан, аԥсуа хаҵан, зегьы пату иқәыртон. Уи иҷкәынцәагьы иара иеиԥшҵәӄьа Ахаа пату рықәҵаны ирбон, аиҩызара бзиа рыбжьан. Алықәса иҷкәын аиҳабы Мамка Ҳәатышь дҽыбҕаӄазан, уи лассы – лассы ҳара ҳаҩны днеиуан. Зны-зынла итәаны ажәабжьқәа рҳәон, урҭ рахьынтә сара исгәаԥхаз ажәабжьқәа иреиуоуп аԥсуа кәашара «Шьараҭын» аҭоурых.

Мамка Ҳәатышь излеиҳәаз ала, абри ажәабжь иара иаҳаит Аиба Грышьа иҳәамҭаны. Абри еиԥш иӄоу ажәабжь рҳәоит Нхыҵ инхо абазақәагьы.

Ҳәатышьаа рҭыԥ Псҳәы акәын, убра инхоз Ҳәатышьаа даарылукаауа дыԥшӡан Ҳәатышьԥҳа Шьараҭын, уи лыԥшра ублақәа хнакуан, зегьы дыргәаԥхон, аха ааҩык лашьцәа ирыцәшәаны лааигәара аӡәгьы днеиуамызт. Лашьцәа реиҳабы Лам ихьӡын, Ҳәатышь Лам «цыҕцәа хамы зшәу» ҳәа ишьҭан, ишәыз зегьы ацыҕ аҵәа иалхын азы. Урҭ шәарыцара лассы-лассы ицалон. Ааҩык шәарыцара ианца лассы ишымаауаз здыруаз џьоукы нхыҵӄа адырра ӄарҵан, Шьараҭын дымҵарсны дыргеит. Агәылацәа аишьцәа ахьышәарыцоз здыруаз адырра ӄарҵеит лашьцәа рахь. Аишьцәа урҭ ирышьҭалеит, ирыхьӡо иалагеит. Ицәар иҿаҳҳәап рҳәеит. Ианыцәа зегь ҿаҳәаны, итӄәаны, раҳәшьагьы дрыманы аҩныӄа ицеит. Псҳәы ианааи рқыҭауаа зегьы гәырҕьаҵәа ирԥылеит, ишәаҳәон, икәашон. Шьараҭын икәашоз зегьы дрыцкәашон, убри азоуп акәашара «Шьараҭын» захьӡу.

Алсеҭ ФАРСОУПҲА

Диана АХԤХА

АРАЗНЫ ИАЛХУ АНАПХАҴА

Аԥсны иахьаҵанакуа аҭыԥқәа рҿы антикатә аамҭазы итрадициа бзианы иҟан аҳәса рҽызладырԥшӡоз анапхаҵақәа, ахәдахаҵақәа уҳәа. Агыгшәыг ма ала, амаҭ уҳәа, убас еиуеиԥшым асахьақәа рыла иҭаԥҟаны идырԥшӡон.

Аԥсуа археологцәа рыбзоурала Аԥсны еиуеиԥшым аҭыԥқәа рҿы иԥшааун 50 хкы инареиҳаны ахьи аҵьази ирылху анапхаҵақәа. Урҭ аиҳарак ихьшәоу аҵьаз аамҭа ирыҵанакуеит (XII–VII ашә. ҳера ҟалаанӡа), аха иҟоуп абжьаратә шәышықәса аамҭазтәиқәагьы аныԥыло. Аԥсны археологцәа ирыԥшаахьоу зегьы рахьынтә еиҳа имаҷуп араӡны иалху анапхаҵақәа. Аԥсуа археологцәа аиҳарак анапхаҵақәа ахьырыԥшааз ақыҭақәа иреиуоуп Ҟәланырхәа, Ешыра, Ҵабал, иара убасгьы Аҟәа. Урҭ ирызкны изныкымкәа аԥсуа археологцәа ирыҩхьеит аусумҭақәа. Урҭ изларҳәо ала, ҳара ҳмузеи аколлекциақәа рҿы иҟоу анапхаҵақәа ирымоу асахьақәа еиҳа амаҭ асахьа еиԥшуп, уамак ижәпамкәа, иргьежьны иҟаҵоуп иара аформа ахаҭа.

Сара сызлацәажәарц исҭаху анапхаҵа иԥшааит Аацы ақыҭа инхо Гьаргь Базба, ажәытә дахьынхоз аҭыԥ аҿы. Ари анапхаҵа араӡны иалхуп, аԥшшәы цәышуп, асахьақәа баша цәаҳәаны иануп иаакәыршаны. Ҩыџьара аҽы ахы асахьа аҭаны иҭаԥҟаны иануп. Алақәаеи ақьышәи рыла иудыруеит иаҳа аҽы асахьа шамоу. Аҽы блақәа рыбжьара аромб ҳәа изышьҭоу асахьа ануп. Анапхаҵа акәымпылра ахьаанҵәауа инаркны иҟьаԥсны ириашаны ицоит асахьа ахьану. Абри еиԥш иҟоу анапхаҵа аҵарауаа ишырҳәо ала V–IV ашә. ҳ. ҟ. иаҵанакуеит. Абри асахьа амузеи дуқәа рахь исышьҭит – Ермитаж, нас Москва иҟоу Музеи Востока ашҟа, аха абри еиԥшу анапхаҵа ҳара ҳахь иаанамгацт, иҟалап аԥсуаа ишәтәышьҭразар ҳәа аҭак сырҭеит.

Уамашәа иубаша, абри анапхаҵа ахьыԥшааз аҭыԥ иадҳәаланы исаҳахьоу акызаҵәык ауп. Абри ахьыԥшааз адгьыл Гь. Базба иабду иҭыԥ ауп. Ирҳәоит убра амхы ахьыҟарҵоз аҭыԥ аҿы амҩахәасҭа алдан, убри амҩахәасҭала аҽқәа зиасӡомызт, ршьапқәа рыҵаҟәаланы икаҳауан ҳәа.

Ирҳәоит, убас ианыҟала, аҭааҵәа рҭыԥ рыԥсахит ҳәа.

Аԥсуаа ибзианы иаҳдыруеит дышҳамаз аҽқәа ирхылаԥшуаз анцәахәы – Аҽышьашьана. Иҟалап абарҭ зегьы еидҳәалазаргьы.

БАРАС КӘЫЦБА. АХЫҬХЫРҬАҾ...

Б. Г. Тевлин ихьӡ зху XV Жәларбжьаратәи Ҭагалантәи ахортә фестиваль аҿы Аҧсны Аҳәынҭқарратә хортә капелла ақәгылара. Адирижиор – Барас Кәыцба

«Боевое крещение продолжается – поклон за поддержку молодого таланта руководителю капеллы – Нодару Чанба и сердечные пожелания новых творческих побед!”

Александр СОЛОВИОВ,
Б. Г. Тевлин ихьӡ зху XV Жәларбжьаратәи Ҭагалантәи ахортә фестиваль анапхгаҩы, П. Чаиковски ихьӡ зху Москватәи аконсерваториа апрофессор, адирижиор, амузыка-уаажәларратә усзуҩы.

«Сегодня капеллой дирижировал студент первого курса Барас Куджба. Явление редкое, так как и месяца нет с того дня, как он начал учиться в консерватории, а он уже выступает в большом зале. Через пять лет у капеллы будет настоящий, профессиональный хоровой дирижер».

Нодар ЧАНБА,
Народный артист Республики Абхазия